

**ANTIOCHUS SARAYI VE ROMA MİMARİSİ
İÇİNDEKİ YERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Batu BAYÜLGEN**

**Anabilim Dalı : MİMARLIK
Programı : MİMARLIK TARİHİ**

MAYIS 2005

**ANTIOCHUS SARAYI VE ROMA MİMARİSİ
İÇİNDEKİ YERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Batu BAYÜLGEN
502021104**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 9 Mayıs 2005
Tezin Savunulduğu Tarih : 30 Mayıs 2005**

**Tez Danışmanı : Doç.Dr. Turgut SANER
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Ayla ÖDEKAN (İ.T.Ü.)
Prof.Dr. Metin AHUNBAY (Em. Öğr. Gör. İ.T.Ü.)**

MAYIS 2005

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ	iii
ÖZET	v
SUMMARY	vi
1. GİRİŞ	1
2. TARİH	3
2.1. Araştırma Tarihi	3
2.2. Sarayın Tarihçesi	4
3. MİMARİ	8
3.1. Plan Özellikleri	8
3.2. Yapım Teknikleri	10
3.2. Ana Yapının Geometrik Çözümlemesi	11
3.3. Restitüsyon	12
4. ROMA MİMARİSİ VE ANTIOCHUS SARAYI	16
4.1. Ana Yapı Mimarisi ile Bağlantılı Yapılar	16
4.1.2. Yonca yaprağı planlı yapılar	20
4.1.3. Merkezi planlı çokgen yapılar	23
4.2. Saray ve <i>Sigma</i> Portiko İlişkisi	24
4.3. Konstantinopolis'teki Çağdaş Örnekler	29
5. KARŞILAŞTIRMA	33
6. SONUÇ	37
KAYNAKLAR	39
EKLER	42
ÖZGEÇMİŞ	73

ŞEKİL LİSTESİ

Ek 1.A. Sultanahmet Adliyesi'nden Antiochus Sarayı ana yapısına bakış (2005)	43
Ek 1.B. Sultanahmet Adliyesi'nden Antiochus Sarayı ana yapısına bakış (2005)	43
Ek 2. Antiochus Sarayı ve çevresindeki Bizans yapılarının konumu (Müller-Wiener, 2001)	44
Ek 3.A. 1939 çalışmaları sırasında Antiochus Sarayı ve çevresini gösteren planı (Schneider, 1941)...	45
Ek 3.B. Ana yapının, 1939 çalışmalarında ortaya çıkarılan batı kısmının planı (Schneider, 1941)	45
Ek 4. 1942 kazılarıyla ortaya çıkarılan ana yapı ve çevresinin planı (Janin, 1950)	46
Ek 5. Doğu eksedrası ve bemanın 1943'teki görünümü (Naumann ve Belting, 1966)	47
Ek 6. Antiochus Sarayı ve çevresinin 1950 kazıları sonrası planı (Duyuran, 1952)	48
Ek 7. Antiochus Sarayı ve çevresinin 1951-52 kazıları sonrası planı (Duyuran, 1953)	49
Ek 8. Antiochus ve Lausus Sarayı'nın 1964 kazıları sonrası planı (Müller-Wiener, 2001)	50
Ek 9. Antiochus Sarayı, ana yapı planı (1942) (Naumann ve Belting, 1966)	51
Ek 10.A. 1951-52 kazılarında portiko ve çevre yapılarının genel görünümü (Duyuran, 1953)	52
Ek 10.B. Portikonun iki kademeli yapısı (Duyuran, 1953)	52
Ek 11.A. Portiko güney merdiveni (Duyuran, 1953)	53
Ek 11.B. Portiko batı merdiveni (Duyuran, 1953)	53
Ek 12.A. Ana yapı batı merdiveni (1943) (Naumann ve Belting, 1966)	54
Ek 12.B. Ana yapı batı merdiveni (1943) (Naumann ve Belting, 1966)	54
Ek 13.A. Kuzeydoğu eksedrasının yapı içinden görünümü (1964) (Naumann ve Belting, 1966)	55
Ek 13.B. Kuzeydoğu eksedrasının yapı dışından görünümü (1964) (Naumann ve Belting, 1966)	55
Ek 14.A. Kuzeydoğu eksedrası (2005)	56
Ek 14.B. Kuzeydoğu eksedrasının batısındaki yuvarlak oda (2005)	56
Ek 15.A. Girişten yapı içine bakış (1952) (Naumann ve Belting, 1966)	57
Ek 15.B. Batı eksedrasında dairesel odalara açılan giriş (1943) (Naumann ve Belting, 1966)	57
Ek 16.A. Duvar örgüsü detayı (Ward Perkins, 1958)	58
Ek 16.B. Kuzey eksedrası duvar örgüsü detayı (2005)	58
Ek 17. Ana yapının geometrik çözümlemesi (B. Bayülgen)	59
Ek 18.A. Portiko ve ana yapının restitüsyonu (B. Bayülgen ve O. Kalafat)	60
Ek 18.B. Portiko ve ana yapının restitüsyonu (B. Bayülgen ve O. Kalafat)	60
Ek 19.A. Portiko ve ana yapının restitüsyonu (Naumann ve Belting, 1966)	61
Ek 19.B. Ana yapının plan restitüsyonu (Naumann ve Belting, 1966)	61
Ek 20.A. Hagia Euphemia Kilisesi, 6. yy.'ın başı, bema restitüsyonu (Naumann ve Belting, 1966) ..	62
Ek 20.B. Aphantelli bazilikası, Mytilene, 5. yy., bema restitüsyonu (Mango, 1985)	62
Ek 21. Rotunda plan şemaları	63
Ek 22. Yonca yaprağı planlı yapı şemaları	63
Ek 23. Yarım dairesel portiko plan şemaları	64

Ek 24. Yonca yaprağı planlı yapı kesitleri	65
Ek 25.A. Gordian mezar anıtı, Via Praenestina, Roma, yak. 300 (Rasch, 1993)	66
Ek 25.B. Rotunda, Thessalonike, yak. 300 (Ward-Perkins, 1994)	66
Ek 26.A. Helena Mezar Anıtı, Via Praenestina, Roma, 326-330 (Deichmann, 1941)	67
Ek 26.B. Helena Mezar Anıtı, Via Praenestina, Roma, 326-330. Piranesi gravürü (Deichmann, 1941).....	67
Ek 27.A. <i>Tempio della Tosse</i> , Tivoli, 4. yy. Piranesi gravürü. (Deichmann, 1941)	68
Ek 27.B. <i>Tempio della Tosse</i> , Tivoli, 4. yy. Anonim gravür. (Deichmann, 1941)	68
Ek 28. Piazza d'Oro vestibülü, Villa Hadriana, Tivoli, 125-133. (Ward-Perkins, 1988)	69
Ek 29. Horti Liciani'deki bahçe yapısı, ' <i>Minerva Medica</i> ', yak. 300. (Ward-Perkins, 1994)	70
Ek 30.A. Fortuna Primigenia Tapınağı, Praeneste, M.Ö. 2. yy. - M.Ö. 80 (Ward-Perkins, 1988)	71
Ek 30.B. Fresk, Citeredo Evi, Pompei, 79 öncesi (Stierlin, 1996)	71
Ek 31. Hodegetria Ayazması, Constantinopolis, 5. yy. (Demangel ve Mamboury, 1939)	72

Referans verilmeyen tüm fotoğraflar B. Bayülgen'e aittir.

ANTIOCHUS SARAYI VE ROMA MİMARİSİ İÇİNDEKİ YERİ

ÖZET

1939-52 yılları arasında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan Antiochus Sarayı, öncelikle daha sonraki bir dönemde Hagia Euphemia kilisesine dönüştürülen ana yapısıyla, Roma mimarisi içinde yonca yaprağı planlı yapıların arasında önemli bir noktada yer almaktadır. Bununla birlikte bu tipoloji çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutulmuş değildir.

Sarayın mimarisinde çeşitli düzeylerde sıradışı oluşumlar göze çarpmaktadır. Başta ana yapının geometrisi olmak üzere yapıların yerleşim şeması ve portikonun görünümü bu açıdan ayrı ayrı incelenmiştir. Bu nedenle saray kompleksini oluşturan yapıların, Roma mimarlığı içinde kökenlerini oluşturabilecek yapılarla ilişkileri irdelenmiş ve olası bağlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Kompleksin yerleşimi, ana yapı ve portikonun yapısı, özgün olarak nitelenebilecek görünümler ortaya koymaktadır. Kökenleri M.S. 2. yy.'a uzanan *octaconchus* ve *hexaconchus*'lara dayanan, ama özellikle Roma'daki *Minerva Medica* ile önemli bir paralellik gösteren ana yapı, Roma mimarlığı içinde seyrek görülen altıgen şemasıyla önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede yapılan analizle de çözülmeye çalışılan nokta, yapıyı özel kılan bu geometrisidir.

Saray mimarisiyle ilgili daha önceki çalışmalarda kısmi olarak ele alınmış olan portikonun, bu çalışmalarda ortaya koyulan rekonstrüktif önerilerden daha karmaşık bir görünüme sahip olduğu açıktır. Bu yapıyla ilgili arkeolojik veriler sınırlı olsa da sunulan restitüsyon önerisi ile özgün yapısı ortaya koyulmaktadır.

Sonuç olarak, Antiochus Sarayı, özellikle Roma'daki Domus Augustana'nın dinamik mimarisi ve kurgusunu geç antik çağın yenilikçi yaklaşımıyla zenginleştirerek yansıttığı görünümüyle Roma saray konseptinin yeni başkentte bulunduğu karşılığın en belirgin kanıtlarından biri olduğunu göstermektedir.

ANTIOCHUS PALACE AND ITS PLACE IN ROMAN ARCHITECTURE

SUMMARY

The palace of Antiochus, discovered after the excavations carried out during the period of 1939-1952, has a significant importance among the multi-lobed buildings of the Roman architecture due to its main body that was later transformed into the church of Hagia Euphemia. However, it has not been considered among the typology mentioned above.

Certain unconventional styles are observed on the architecture of the palace. The structure of the complex, the portico and essentially the geometry of the main building have been analyzed from this perspective. Therefore, the relationship between the formations that make up the palace complex and the structures that might constitute their roots in the Roman architecture has been investigated and possible links have been attempted to be revealed.

The layout of the complex, the main structure and the portico, reveal an outlook that might be considered original. The main structure whose roots are based on *octaconchus* and *hexaconchus* buildings, date as early as 1.th century A.D., but also presenting striking resemblance to the *Minerva Medica* at Rome, has a significant importance with its hexagonal formation that is seldom seen in the context of the Roman architecture. From this perspective, the research question focuses on the geometry that makes the structure unique.

The portico, partially investigated in previous works in relation to the palace architecture, apparently has a more complex view than the reconstructive proposals set by these works. Although the archeological data is limited, the reconstruction proposal that is presented reveals its original structure.

Consequently, the Antiochus Palace, with its view that reflects the dynamic architecture of the Domus Augustana in Rome with the innovative approach of the late antiquity, emerges as one of the prime evidences of the Roman palace concept that finds its reflection in the new capital.

1. GİRİŞ

1939-1952 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları sonunda kalıntıları ortaya çıkarılan Sultanahmet'teki Antiochus Sarayı çok sayıda araştırmannın konusu olmuştur. Ancak bu çalışmaların önemli bir kısmının odak noktası sarayın bir kısmının dönüştürülmüş olduğu Hagia Euphemia kilisesi ile sınırlı kalmıştır. Bu durum yapının, aynı zamanda Bizans dünyasının bu önemli azizesinin¹ röliklerini içeren martyrionu olması ve çok sayıda yapı fragmanın yanısıra hayatı ile ilgili önemli bir fresk dizisinin ortaya çıkarılmasından kaynaklanmaktadır. Saray ise, kazı çalışmaları sonucu elde edilen verileri yansıtan raporların ardından R. Naumann ve H. Belting tarafından 1966'da tekrar ve kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çalışmada tarihi kaynaklar ve buluntular ışığında Antiochus'un yaşamı ile birlikte yapının tarihçesi ve mimarisi detaylıca incelenmiştir. Kazı raporlarında Naumann tarafından hazırlanmış olan restitüsyon önerileri daha kapsamlı bir şekilde sunulmuş ve bu çerçevede bazı Roma yapılarıyla ilişkisi gözden geçirilmiş, ancak gerçek anlamda tipolojik olarak yeri belirlenmemiştir. Yine de Antiochus Sarayı ile ilgili bu kapsamda bir çalışma daha sonra yapılmamıştır.

Bu çalışmada amaçlanan, yapının yeni bibliografya ile birlikte tipolojik açıdan örneklerle zenginleştirilerek ele alınmasıdır. Bu kapsamda Sarayın yerleşimi, ana yapı ve portikonun mimarisi ayrı ayrı incelenmiştir. Buna bağılı olarak yapının, Naumann'ın değinmediğı özel geometrisi de incelenerek, çıkış noktası olabilecek çözümler üzerinde çalışılmıştır. Yine daha önce benzer bir çalışma yapılmamış olan portiko için bir restitüyon önerisi de getirilmiştir. Sonuç olarak, yeni arkeolojik veri olmasa da, Naumann'ın üzerinde yeterince durmadığı bazı noktalar aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Hazırlanan restitüsyon önerisi ve tipolojik karşılaştırmalar açısından kritik bir öneme sahip olan R. Duyuran'ın 1951-52 kazı sonuçlarının yayınlanmış özet raporları

¹ Bu çalışma kapsamında değerlendirilmeyen Hagia Euphemia ile ilgili en güncel çalışma olarak E. Akyürek'in, "Khalkedon'lu Euphemia: Dinsel ve siyasal çekişmelerin aracı olarak bir azize" (**Sanat ve İnanç** 2, 9-18) makalesi göze çarpmaktadır.

dışındaki kayıtlara ulaşmak İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne yapılan başvuruya rağmen mümkün olmamıştır. Bunların ortaya çıkarılması durumunda portikonun restitüsü ve tipolojik konumu daha da belirginleşecektir.

Saray kompleksini oluşturan yapıların büyük bir kısmı 1952 yılında Adalet Sarayı'nın inşası için yıkılmıştır. Bunlardan günümüzde sadece Adliye binası tarafından, batı ve güneybatısından çevrelenmiş olan ana yapı tespit edilebilmektedir (Ek 1.A, 1.B). Bu yapının giriş kısmı da inşaat sırasında kısmen tahrip olmuştur. Yapı, Adliye otoparkı içinde yer almakta ve araç parkı olarak kullanılmaktadır. Özgün zemin zamanla biriken toprağın oluşturduğu tabaka altında kalmıştır. Araç girişi olarak kullanılan kuzeydoğu eksedrasına ait bir iz görülememektedir.

2. TARİH

2.1. Araştırma Tarihi

Antiochus Sarayı ile ilgili ilk buluntu, 1888’de hipodromun güneybatısındaki Üçler Mescidi’nde bulunan, Antiochus’un adının geçtiği yazıtlı bir sütun kaidesi olmuştur. 1939’da bölgedeki eski hapishanenin kapanmasının ardından yapılan çalışmalarda yüzeylerinde freskler bulunan Bizans dönemine ait duvarlar tespit edilmiştir. A. M. Schneider bu fresklerin ‘Hipodromdaki Hagia Euphemia Kilisesi’ne ait olduğunu belirlemiştir (Ek 3.A, 3.B) (**Schneider, 1941, s. 296**). Buluntular ile ilgili bu ilk raporda yapı malzemesinin 6. ve 7. yy. özelliklerini yansıttığı belirtilse de K. Bittel ve Schneider tarafından 1942 yılında yapılan ilk kazıların ardından, yapının 5. yy.’da dinsel işlev içermeyen bir yapı olarak inşa edildiği ve daha sonra kiliseye çevrildiği anlaşılmıştır (Ek 4, 5) (**Schneider, 1943, s. 273-74; Naumann, 1943, s. 214**). 1950 – 1952 tarihleri arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından, R. Duyuran başkanlığında yürütülen kazılarda eğrisel bir portiko ve çevresine dizili yapılar grubu ortaya çıkarılmıştır. Kazı alanında Üçler Mescidi’ndeki kaidenin bir benzerinin *in situ* vaziyette bulunmasıyla yapıların Antiochus Sarayı’na ait olduğu belirlenmiştir. Euphemia Kilisesi ise sadece bu grubun ortasında yer alan büyük yapıyı kapsamaktadır (Ek 6, 7) (**Duyuran, 1952, s. 23-4**). 1964 yılında Ordu Caddesi ve o zamanki Adalet Sarayı arasında kalan alanda Alman Arkeoloji Enstitüsü ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri ortaklığıyla yapılan kazı çalışmalarının ardından Antiochus Sarayı’nın Euphemia Kilisesi’ne dönüştürülen ana yapısı, R. Naumann ve H. Belting tarafından tekrar ve detaylı bir şekilde ele alınmıştır (Naumann ve Belting, 1964). Naumann 1942 kazılarının ardından ortaya koyduğu restitüsyon önerilerini bu çalışmasında daha kapsamlı bir şekilde yansıtmıştır. Bu konudaki bir başka çalışma da M. L. Yazıcıoğlu tarafından yapılmıştır (**Yazıcıoğlu, 1987, s. 8-17**). Yazıcıoğlu yeni bir rölöve çalışması yapmış, Naumann’ın restitüsyon denemelerinden yararlanarak, daha detaylı bir restitüsyon önerisi ortaya koymuştur.

Her ne kadar sarayın mimarisi ile ilgili bir görüş içermese de G. Greatrex ve J. Bardrill’in Antiochus’un yaşamı ile ilgili çalışmaları, konuyla ilgili en yakın tarihli

çalışma olması ve Bardrill'in sarayın tarihlendirilmesiyle ilgili yorumlarıyla dikkat çekmektedir (**Bardrill ve Greatrex, 1996, s. 193 vd.**).

2.2. Sarayın Tarihçesi

Saray, *in situ* sütun kaidesindeki ANTIOXOY ΠΠΕΠΙΟ ibareli yazıtta belirtildiği üzere *praepositus sacri cubiculi*¹ Antiochus tarafından yaptırılmıştır. Burada belirtilen kişi Arcadius'un (395-408) *cubicularius*'u, oğlu II. Theodosius'un (408-450) ise eğitmeni ve *praepositus*'u olan Antiochus'tur.

Antiochus'un hayatı ve görevleri ile ilgili bilgiler, birbirleriyle çelişebilen çeşitli kaynaklardan edinilir. Bu kaynakların en güvenilir olanı döneme en yakın kayıt olan Malalas'ın 6. yy. anlatımlarıdır. Belting, geç dönem tarihçilerine şüpheyle yaklaşırken, Bardrill de Theophanes'i ayrı tutarak, Suda, Cedrenus ve diğerlerinin güvenilirliğinden emin olunamayacağını belirtir. Procopius, Arcadius'un, tahtını oğlu Theodosius'a başarılı bir şekilde geçirebilmek için Sasani kralı I. Yazdegard'la (399-420) yaptığı bir anlaşmadan bahseder. Buna göre Yazdegard genç imparatoru koruyacak, böylece taht üzerinde iddiada bulunabilecek rakiplerin çabaları boşa çıkacaktı. Doğruluğu sorgulanan bir başka anlatımda ise Theophanes, Sasani kralı I. Yazdegard'ın Konstantinopolis'e yolladığı hadım bir Persli olan Antiochus'tan bahseder. Bu iki anlatım doğrultusunda Antiochus'un böyle bir anlaşma sonucu Yazdegard tarafından Konstantinopolis'e gönderildiği düşünülmektedir (**Bardrill ve Greatrex, 1996, s. 171 vd.**). Janin de (1965, s. 254) Theophanes'in bu anlatımını benimser ve Arcadius'un vasiyeti doğrultusunda Antiochus'un Yazdegard tarafından döneminin sonunda ve Theodosius döneminin başında sarayda görev aldığı bilinir (**Naumann ve Belting, 1964, s. 18**).

Antiochus'un başkentteki çalışmalarının ana hatları Malalas'ın yazılarında açıkça belirtilir. Buna göre Antiochus Arcadius'un sağlığında *cubicularius* görevine getirilmiş, aynı zamanda genç Theodosius'un yetiştirilmesinden sorumlu olmuştur. İmparatorun 408'de ölümünden bir süre sonra da *praepositus sacri cubiculi* görevini üstlenmiştir. Büyük Saray'daki görevini tamamlayınca imparator ona *patricius*¹ ünvanı vermiştir. Ancak Antiochus saray görevinden ayrılmasına rağmen devlet işlerine karışmaya devam edince imparatoru öfkelenmiştir, Büyük Kilise'de ruhban

¹ İmparatorun yatak odası amiri

olmaya zorlanmıştır. Daha sonra eski *praepositus*'ların, *patricius* olmalarını engelleyecek bir yasa çıkarılmıştır (**Greatrex ve Bardrill, 1996, s. 180 vd.**).

Malalas, Antiochus'un daha Arcadius döneminde bile sarayda önemli bir gücü olduğunu belirtir. Böyle bir etkiden Antiochus ile ilgili güncelliği nedeniyle önem taşıyan Cyreneli Synesius'un da bir mektubunda bahsettiği görülür. Arcadius'un ölümüyle *praepositus*'luğa yükselen Antiochus yerini sağlamlaştırmıştır. Nitekim henüz ergenliğe ulaşmamış Theodosius'un *praepositus*'u olarak imparatorun kendisi kadar güçlü bir konumda bulunduğu düşünülmektedir. Böyle bir durumu Malalas'ın Antiochus için 'Arcadius'tan sonra Roma devletini yönettiği' ifadesi doğrular. Theodosius'un hükümdarlığının ilk dönemine tarihlenebilecek bir başka mektupta da Pelisiumlu Isidorus Antiochus'tan çok güçlü bir *praepositus* olarak bahseder (**Naumann ve Belting, 1964, s. 18**). Ancak Antiochus çok geçmeden Theodosius'un daha sonra imparatorluğun yönetiminde önemli bir rol alacak büyük kız kardeşi Pulcheria tarafından saraydan uzaklaştırılmıştır (413-414). Bunun nedeni Theodosius'a kendini *augusta* (imparatoriçe) ilan ettiren (4.7.414) Pulcheria'nın büyük ihtimalle Antiochus ya da bir başkasının yönetiminde etkili olmasını istememesiydi (**Bardrill ve Greatrex, 1996, s. 192**). Antiochus saraydan uzaklaştırılmış olsa da Theodosius üzerindeki etkisi daha sonra *patricius* ünvanı elde etmesinden anlaşıldığı üzere bir süre daha devam etmiş olduğu düşünülür. Bardrill (**1996, s. 195-96**) buna dayanarak sarayın tarihlemesinde de değinileceği gibi Antiochus'un kısa bir süreliğine tekrar *praepositus* ünvanını elde etmiş olabileceğini düşünmektedir. Antiochus'un daha sonraki konumu ile ilgili olarak Janin, (**1965, s. 254**), Flavius Antiochus ismi ile 430'da *praefectus* ve 431'de konsül olduğundan bahsetse de, Belting bu kişinin Antiochus'un aynı ismi taşıyan kuzeni olduğunu belirtir.

Antiochus'un gözden düşüşü ile ilgili olarak çeşitli tarihler gösterilmektedir. Belting bu konuda belirgin bir saptama yapamazken, Bardrill 439 yılında Antiochus'un ruhbanlığa zorlanmış olması gerektiğini belirtir. Güvenilirliği düşük bir kaynağa göre eski *praepositus* bundan kısa bir süre sonra ölmüştür. Geç dönem tarihçileri Antiochus'un hizmetkarlıktan çok hükümdarlığa yatkın davranışlarının yanısıra bunu gösterecek görkemdeki sarayının varlığının da bu gelişmelerin altyapısını hazırlamış olduğunu belirtirler (**Naumann ve Belting, 1964, s. 20**).

¹ imparatorluğa sadakatle hizmet edenlere imparatorca verilen onurlandırıcı ünvan

Antiochus'un gözden düşmesiyle imparatorluk mülkiyetine alınan sarayın 6. yy.'da, Iustinianus'un atadığı, şehir *praefectus*'u ya da *strategos* gibi yüksek seviyelerdeki memurların vasiliğinde idare edildiği görülmektedir. Bu uygulamanın 7. yy.'ın başlarına dek sürdüğü bilinmektedir. Yapıyla ilgili son kayıt 961'de II. Romanos'un, kızkardeşlerini Antiochus Sarayı'na kapatmasıdır. Bu tarihten sonra geçmişe dönük ifadeler haricinde saray hakkında bilgi verilmez.

Hagia Euphemia Kilisesi'nin ve Antiochus Sarayı'nın aynı yapı olduğu Hagia Euphemia kutlamalarıyla ilgili bir *synaxarion*¹ yazısında belirtilir. Yapının kiliseye işlevi ile ilgili olarak genel kabul, litürjik yapı fragmanlarına göre yapının 6. yy.'ın başında kiliseye dönüştürüldüğü yönündedir. Buna göre Saray, Hagia Euphemia'nın röliklerinin büyük ihtimalle 615 ya da 626'da Pers istilaları nedeniyle Chalcedon'dan şehire getirilmesinden sonra bu kalıntıları barındıracak şekilde martyriona dönüştürülmüştür² (Naumann ve Belting, 1966, s. 23 vd.).

Sarayın tarihlendirilmesiyle ilgili olarak tuğla damgaları da önemli bir veri sağlamaktadır. Bu konudaki en detaylı çalışmayı yapan Bardrill, tuğla damgalarını, 399-403, 414-418 ve 429-433 yıllarını gösterecek şekilde üç ana grupta toplamaktadır. Tuğlalar daha sonra kullanılmak üzere üretilip depolanabildiği için her zaman kesin tarih verememektedir. Ancak yoğun imar faaliyetlerinin bulunduğu bu dönemde böyle bir olasılık düşük görülmektedir (Bardrill ve Greatrex, 1996, s. 194).

Antiochus'un 408'den sonra başladığı *praepositus* görevine denk düşmediği için 399-403 tarihleri inşa tarihi olarak düşünülemez. Bardrill'e göre saray 429-433 yılları arasında inşa edilmiş olmalıdır. Yazar bu görüşü iki noktaya dayandırmaktadır. Birincisi tuğla damgalarının özel motifleridir. Tuğla damgalarında görülen yaprak ya da kalp içinde haç ve yanındaki 'KE' kısaltmasının İskenderiye doktrininin Nasturilik karşısında 431'de elde ettiği zafere gönderme olması ihtimali üzerinde durmaktadır. İkinci dayanak noktası ise *praepositus* ünvanını 423-433 yılları arasında taşıyan kişilerin kesin olarak bilinmemesidir. Antiochus bu dönem içinde ünvanını tekrar elde ederek sarayını inşa ettirmiş olabilir. Bardrill, 414-418

¹ Diğer yandan Janin (1950, s. 198), 451 konsili sonrası 5. yy. sonunu da kapsayacak daha geniş bir tarihlendirme yaparken, Grabar (1967, s. 251), bu dönüştürme röliklerin yapıya taşınmasıyla birlikte 7. yy. başında olması ihtimali üzerinde durmaktadır. Bardrill de (1997, s. 67), yapının, röliklerin 680'de taşınmasıyla martyriona dönüştürüldüğü düşüncesiyle bu görüşe yaklaşmaktadır.

² Ortodoks azizleri ve bayramlarının kilise takvimine göre düzenlenmiş kısa kutlama listeleri.

tarikhlerini ise Antiochus'un görevinin en çok bir yıldan biraz fazlasına denk geldiği ve inşaatın birkaç yıldan fazla sürdüğü düşüncesi nedeniyle pek olası görmez (**Bardrill ve Greatrex, 1996, s. 195-7**).

Tuğla damga tarihlerini 401-403, 416-418 ve 431-433 olarak gruplayan Belting ise, Antiochus'un etkili olduğu dönemi göz önüne alarak ikinci tarihi yapım yılı olarak düşünmüştür ve Antiochus'un saraydan yeni uzaklaştırıldığı bu dönemde eski *praepositus* ünvanı ile sarayını inşa ettirmiş olabileceğini belirtir (**Naumann ve Belting, 1964, s. 20**). Diğer yandan Bardrill'in daha geniş olan gruplaması da Belting'in bu tezini destekler niteliktedir. Mamboury de, Belting'in tarihlemesine yakın olarak inşa tarihini 415-418 arası olarak belirlemiştir. Ancak damgaları sadece 400-403 ve 415-418 olarak iki gruba ayıran yazar ve bu tarihleme için bir gerekçe göstermez (**Mamboury, 1951, s. 431-2**).

Sarayın, konu üzerinde çalışan araştırmacılar arasında görüş birliği olmadığı için tarihlemesi kesin olarak yapılamasa da, 414-433 yılları arası bir dönemde inşa edildiği kabul edilmektedir.

3. MİMARİ

3.1. Plan Özellikleri

Antiochus Sarayı'na ait yapılar grubu, hipodrom, Ordu Caddesi ve Philoxenus Sarnıcı arasında kalan alanda, hipodromun ana doğrultusuna paralel bir konumda yer almaktadır. Yapı topluluğu, uçları lineer olarak uzatılmış yarım daire planlı bir portiko ve bunun çevresinde simetrik olarak yer alan merkezi planlı beş yapıdan oluşmaktadır. Bu grubun merkezinde eksedralarla çevrili, altıgen planlı ana yapı ve her iki yanında bu yapıdan dar bir koridorla ayrılan ve portiko eğrisine dik eksenleri doğrultusunda odalarla çevrili birer rotunda bulunur. Bu rotundaların yanlarında ise dörtgen ve yarım dairesel nişler içeren daha küçük sekizgen yapılar yer alır. Böylece yapılar grubu ana yapı çevresinde giderek küçülen mekanlardan oluşan hiyerarşik bir görünüm kazanır (Ek 8).

Doğu kısmı yok olmuş olsa da, simetrik planlama nedeniyle portiko yayının oluşturduğu açıklığın yaklaşık 70 m. olduğu kabul edilebilir. Portiko birbirine paralel iki sütun dizisine sahiptir. Dışta yer alan dizi, çevresindeki yapıların girişlerinin açıldığı alanı sınırlayarak bir koridor oluşturur (Ek 10.A). Bu koridorun zemininden, biri ana yapının giriş eksenini karşılayan noktada, diğer ikisi kolonadın doğu ve batı uçlarında bulunan üç merdiven ile 1,40 m. aşağıdaki zemine ulaşılır (Ek 10.B, 11.A, 11.B). Burada daha küçük çapta sütunlar ve aralarındaki korkuluk levhalarıyla portikonun avlusundan ayrılan 2,65 m. genişlikte bir koridor oluşturulmuştur (Duyuran, 1953, s. 21 vd.). Portiko eksenlerinin kesiştiği noktada yapının Antiochus'a ait olduğunu gösteren yazıtlı sütun kaideleri bulunmuştur¹. Bunların hemen güneyinde dörtgen ve yarım daire planlı nişler içeren ve büyük ihtimalle kubbeli bir vestibül olarak tamamlanabilecek bir giriş yapısı bulunmaktadır.

Saray yapılarının girişleri portiko yayının merkezine yöneliktir. Cepheler bu yaya paralel, eğrisel bir duvar oluşturacak şekilde birbirine bitişiktir. Ancak yapılar tamamen bağımsız inşa edilmiştir ve birbirinden dar birer geçitle ayrılır. Yapıların

¹ Duyuran, yazıtlı sütun kaidelerinin büyük ihtimalle girişi oluşturan parçalar olduğunu belirtmektedir. Portikonun batı ucunun tespit edilebilen en uç noktası da güney sınırının bu kaidelerin ekseninde bulunabileceğini göstermiştir.

merkezinde portikonun güney eksenine dik konumlandırılmış, diğerlerinden daha büyük boyutlu ana yapı yer almaktadır. Eğrisel cephedeki kapının her iki yanında yarım daire planlı birer niş bulunur. Ancak bu nişlerin biçimi portiko eğrisine benzemektedir ve genişlikleri 4,85 m., derinlikleri ise yarıçaplarından fazla olacak şekilde 3,15 m.'dir. Nişler, içlerindeki kapılar ile yapı duvarları içine yerleştirilmiş dairesel planlı merdiven hollerine açılır (Ek 12.A, 12.B). İçlerine spiral merdivenler yerleştirilmiş hollerin çapı 2,5 m.'dir. Girişe göre batıda yer alan merdiven holü, bir pencere ile aydınlanmaktadır. Doğu holünün duvarlarındaki onarım izleri orada da bir pencere olduğunu düşündürmektedir.

Ana kapıdan yapıya girildiğinde dikdörtgen planlı bir eksedraya ve onun açıldığı ana mekana ulaşılır. Bu mekan yarım dairesel planlı eksedralarla genişletilmiş altıgen bir alandır. Bağlı buldukları duvarların hemen tümü uzunluğunda açıklıklara sahip beş eksedra özdeş bir görünüm oluşturur. Bunun farklılaştığı tek nokta, yukarıda sözü edilen giriş yönündeki dikdörtgen planlı eksedradır. Altıgen mekanda açıklık, karşılıklı duvarlar arasında 18,5 m., karşılıklı köşegenlerde ise 21,5 m.'dir. Yaklaşık 10,5 m. uzunluğundaki duvarlarda yer alan eksedraların genişliği 7,65 m., derinlikleri ise yine yarıçaplarından fazla olacak şekilde 4,65 m.'dir. Girişteki eksedra diğerleriyle aynı genişlikte, ancak 3,75 m. derinliktedir. Eksedra birleşimlerinin yapının dışında oluşturduğu girintilerde 4,2 m. çaplı dairesel planlı mekanlar bulunmaktadır (**Naumann ve Belting, 1964, s. 34**). Üç açıklıklı tamamlanabilecek bu mekanlar (s. 11), ana mekana eksedralara giriş doğrultusuna bakacak şekilde yerleştirilmiş birer kapıyla bağlanmaktadır (Ek 14.B, 15.B). Yapının duvarları dışarıda, iç mekandan farklı bir geometriye sahiptir. Yarım dairesel eksedralar dışa çokgen bir bölümlenmeyle yansımaktadır (Ek 13.B, 13.A).

Kiliseye dönüştürülmesi sırasında yapının iç mekanı tamamen yeniden dekore edilerek doğu eksedrasının içine bir synthronon ve karşısına bir bema ile buna bağlı bir ambon yerleştirilmiştir. Bemayı karşılayan batı eksedrasına yeni bir giriş kapısı açılmış, synthrononun yerleştiği eksedradaki dairesel odaya açılan kapı örülerek, kuzey eksedrasından bu odaya bir giriş sağlanmıştır. Yapının çevresine daha sonraki bir dönemde eklenen mezar şapellerinin girişleri de dairesel odalara bağlanmıştır.

Ana yapının dar bir geçitle ayrılacak şekilde iki yanında yer alan birbirlerine eş yapılar grubu, bir rotunda ve bunu çevreleyen daha küçük odalardan oluşmaktadır. Portiko yönündeki giriş doğrudan rotundaya açılmaktadır. Yaklaşık 12.5 m. çaplı

dairesel mekan girişe dik eksen doğrultusunda iki simetrik kapı ile her iki yanında yer alan odalar grubuna bağlanır. Kare ve dikdörtgen planlı odaların duvarlarına yarım dairesele ve dikdörtgen nişler açılmıştır. Yapı dış mekanda giriş eksenine paralel doğrultuda lineer duvarlara sahiptir. Arka cephede ise rotunda iki yanındaki odaların arasında kalacak şekilde yine üç parçalı bir duvarla dışarıya yansımaktadır.

Portiko çevresinde dizili yapıların en küçüğü sekizgen planlı bir odadır. Duvarlarına yarım dairesele ve dikdörtgen nişler açılmıştır. Portiko yayına dik giriş eksenini ve buna dik eksen doğrultusundaki duvarlarda dikdörtgen nişler, diğer dört duvar parçasında yarım dairesele nişler bulunur. Karşılıklı duvarlar arası mesafe yaklaşık 7.65 m.'dir.

3.2. Yapım Teknikleri

Ana yapının duvarları, dışa doğru 15 – 25 cm. kadar taşan, harçla birleştirilmiş moloz taşlardan oluşan bir temel üzerinde yükselmektedir. Duvarların en alt bölümü 4 sıra gri renkli düzgün kesilmiş kireç taşı blok dizisinden oluşmaktadır. 34 – 45 cm. yükseklikteki bloklar birbirlerine demir kenetlerle bağlanmıştır. Bunların üzerinde 9 sıra tuğladan oluşan 75 cm. yükseklikte bir bölüm bulunmaktadır. Koyu kırmızı renkli kare tuğlaların kenar ölçüleri 36-37 cm., kalınlıkları 5 cm.'dir. Tuğla dizisinin üzerinde 20-25 cm. boyutlarında, harçla birleştirilmiş düzgün kırma taşlardan oluşan bir duvar örgüsü mevcuttur (Ek 14.A). Dört sıra taştan oluşan bu bölümün üzerinde beş sıra tuğladan oluşan bir hatıl bulunur. Yapının belgelenebilen en yüksek noktasında bu bandın üzerinde yer alan yine dört sıra kırma taşlı bir bölüm tespit edilmiştir. Tuğla sıralarının derzleri içbükey bir şekilde sahipken (Ek 16.A), buradakiler taş yüzeyleriyle aynı düzleme gelecek şekilde doldurulmuş, daha sonra paralel iki oyuntu ile belli edilmiştir. (Ward-Perkins, 1958, s. 69).

Tuğla ve kırma taşlardan oluşan kısım, kesme taş kısımla aynı yüksekliğe sahiptir. Ancak altıgenin köşelerinde kesme taşlar, yuvarlak odalara açılan kapıların kemerleri üzerine kadar 1,20 m. yükselmektedir. Bu kemerler iki sıra tuğladan oluşmaktayken, eksedraların kemerleri 2^{1/2} tuğla genişliktedir ve eksedraların derinliklerinin yarım daireden fazla olan kısmına denk düşmektedir. Böylece bu kemerlerin gerisinde eksedralar düzgün bir yarım daire oluşturmaktadır (Naumann ve Belting, 1964, s. 36).

Ana yapının, kesme kireç taşı bloklardan oluşan alt kısmı ayırddedici bir görünüme sahiptir. Bardrill (1997, s. 88-89) kenetli kesme taş duvar yapım tekniğinin belirli bir döneme ait olmadığını, 4. yy.'a kadar uzandığını belirtmekte, Valens su kemeri ve I. Theodosius takının işçiliklerini örnek göstermektedir. Ancak bu yapım stiline birbirleriyle pek çok açıdan benzeşen üç merkezi yapıda; Myrelaion rotundas, Antiochus Sarayı ana yapısı ve Lausus Sarayı rotundasında görülmesi ve kullanılan blokların boyutları, birleştirilme şekillerinin özdeş görünümü, bunların kesin olarak 5. yy.'a tarihlenmeleriyle birlikte düşünüldüğünde en azından özelleşmiş bir kesme taş duvar işçiliğinin söz konusu olduğu düşünülebilir.

Antiochus Sarayı'nın ana yapısının duvarlarının kırma taş ve tuğla sıralarından oluşan üst yapısı Konstantinopolis'te 4. ve 5. yy.'larda görülen tipik bir özelliktir. Ancak burada da dönem yapılarından farklılık gösteren noktalar bulunmaktadır. 5. yy. yapıları incelendiğinde duvar örgülerinin belirli bir sisteme göre oluşturulduğu görülür. Kalın duvarlardan oluşan yapılarda, Theodosius Surları 5 sıra tuğla, 10 sıra taş, Aetius Sarnıcı 4 sıra tuğla, 10 sıra taş duvar örgüsüne sahiptir. Kapalı hacim içeren yapılarda ise, Hg. Karpos ve Papylos Martyrionu'nda 5 sıra tuğla, 3-4 sıra taş, Studios Manastırı Hagios Ioannes Kilisesi'nde 5 sıra tuğla, 3 sıra taş duvar örgüsü görülür. Antiochus altıgeninin duvarlarının üst kısmını oluşturan almaşık yapı bu ikinci grup yapılardakilerle benzeşse de kesme taş duvarların üzerinde yer alan 9 tuğla sıralı bölüm ile dikkate değer bir farklılık göstermektedir.

Ana yapının iki yanında yer alan yapıların duvarları da ana yapıda olduğu gibi taş ve tuğla, almaşık bir görünümde. 5 sıra tuğladan oluşan hatıllar arasında 4 sıralı taş kısımlar bulunur¹. Duvarlardaki ankraj delikleri ise ana yapıdaki görünüme benzer mermer kaplamalara işaret etmektedir (Duyuran, 1952, s. 24).

3.3. Ana Yapının Geometrik Çözümlemesi

Geometrik çözümleme için Naumann'ın verdiği genel ölçülere göre yapının idealize edilmiş planı üzerinde çalışılmıştır. Yapının tanımlı geometrik şekillerin bileşiminden oluşan planı, bu planlamanın belirli bir sistem dahilinde yapıldığını düşündürmektedir. Buna göre, altı köşeli bir yıldız oluşturacak şekilde içiçe geçirilen iki eşkenar üçgen ana mekanın oluşum şemasını vermektedir. Bu yıldızın ortasındaki

¹ Ancak Duyuran, ana yapıda görülen kesme taş bir duvar örgüsünden bahsetmemektedir.

eşit kenarlı altıgen ana mekanı ve üçgenlerin kesişim noktalarının arasına, üçgenin kenarlarına teğet olacak şekilde yerleştirilen daireler eksedraları belirlemektedir. Yıldızın giriş yönündeki köşesinin eğrisel cepheyle kesişimi de giriş açıklığını oluşturmaktadır. Eksedraların dış duvarlarından geçen bir doğru üzerinde merkezi bulunan ve eksedraları merkez alacak şekilde altıgen mekanın iç köşelerinden geçen dairelere teğet küçük daireler eksedraların aralarında kalan odaların iç mekanlarını oluşturmaktadır (Ek 17). Ancak odaların genel şema ile doğrudan bir bağlantılarının olmaması, duvarların iç konturlarına uyumlu planları, duvarlar plan ya da inşa aşamasında belirlendikten sonra odaların şekillendirildiklerini düşündürmektedir.

Yapı kalıntılarının geometrik ilişkiler ile ilgili sınırlı veri sağlaması nedeniyle önerilen çözümlenin daha fazla ilerletilmesi ve detaylandırılması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle hatalı bir yorumdan kaçınmak için burada ancak ana unsurları vurgulamakla yetinilmiştir.

3.4. Restitüsyon

Yapının restitüsyonu ile ilgili ilk çalışmalar daha önce belirtildiği gibi R. Naumann tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra L. Yazıcıoğlu'nun ortaya koyduğu öneri ise Naumann'ın 1942 ve 1966 önerileri üzerinden geliştirilmiştir ve bunlardan sadece detay düzeyinde ayrılmaktadır¹. Antiochus Sarayı'na ait kalıntılar yapının özgün görünümü ile ilgili ancak sınırlı bir fikir verdiği için bu restitüsyon önerilerinde de görüldüğü üzere, özellikle üst yapı ile ilgili kesin bir tanımlama yapmak mümkün olmamaktadır. Naumann'ın çalışmaları genel olarak 1942 kazıları sonuçlarına dayandığı için sadece ana yapıyı ve önünde yer alan portiko ile ilişkisini ele almaktadır. Bu tez çalışmasında hazırlanan restitüsyon önerisinin daha öncekilerden başlıca farkı portiko mimarisine ve buradaki sorunlara olabildiğince eğilmesidir.

1942 kazılarında, portikonun sadece ana yapının önünde kalan kısmı ortaya çıkarılmış ve buradan elde edilen sınırlı bilgiler o zamanki ve daha sonraki restitüsyonlar için temel oluşturmuştur. Ancak, 1950-52 kazılarında tümüyle ortaya çıkarılan portiko, öngörülenden daha karmaşık bir görünüm sunmaktaydı. Her ne kadar bu kazı sonucunda portiko ile ilgili buluntular Naumann, Müller-Wiener ve

¹ Antiochus Sarayı ile ilgili bir başka restitüsyon denemesi Albrecht Berger danışmanlığında yürütülen bir çalışmada (<http://www.byzantium1200.com/antiochos.html>) ortaya koyulmuş olsa da, bu deneme, konuya yeni bir yaklaşım getirmemekte ve hatalar içermektedir.

Krautheimer'in çalışmalarında olduğu gibi plan düzeyinde yansıtılmaya çalışılsa da net bir fikir verememektedir. Bu durum, büyük olasılıkla 1950-52 kazılarının sonuçlarının ilgili yayında net olarak ifade edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Duyuran'ın ikinci kazı raporunda tanımladığı portiko şeması plan düzeyinde anlaşılabilir bir görünüm ortaya koymaktadır. Ancak Duyuran, üst yapı kurgusunu belirleyememektedir, ya da bu duruma neden olan olası veri yetersizliğini ayrıntılı biçimde aktaramamaktadır. Korunma durumlarını, boyutlarını ve dış kolonad ile ilişkilerini belirtmemesi nedeniyle, Duyuran'ın, iç kolonad ile ilgili "aralarında parapetler bulunan küçük sütunlar" tanımlaması iyi anlaşılammaktadır. Dolayısıyla tez çalışmasında bu çok sınırlı veriye dayanan restitüsyon denemesi de hipotetik bir düzeyde kalmaktadır.

Portiko daha önce belirtildiği gibi iki kademeli bir zemin üzerinde yer alan iç içe iki kolonaddan oluşmaktadır. Dış kolonadın sınırları 1942 kazılarında tespit edilmiştir. Naumann bu kolonadın restitüsyonunda ana yapıdaki kapı yüksekliğinin hemen üzerine kadar yükselen sütunların taşıdığı, beşik çatılı bir portiko önerisi getirmişti. Bu öneride portikonun taşıyıcıları olarak sütunların yanısıra payeler göze çarpmakta ve her paye arasında ikişer sütunun yer aldığı bir düzen görülmektedir (Ek 19.A). Yazıcıoğlu'nun çalışmasında ise, büyük ihtimalle bu payeleri destekleyecek bir veri olmadığı için sadece sütunların oluşturduğu bir kolonad önerisi ortaya koyulmuştur. İç kolonad ise Duyuran'ın tanımladığı küçük çaplı sütunlar ve aralarında yer alan parapetlerden oluşmaktaydı (**Duyuran, 1953, s. 22**). Bu anlatım dönemin bemalarını çevreleyen yapı görünümü ile büyük benzerlik göstermektedir (Ek 20.A, 20.B). Bu nedenle hazırlanan öneride, daha önceki çalışmalarda ortaya koyulan portikodan bağımsız olarak bunun içerisinde yer alan kolonadın, belirtilen yapısıyla dekoratif bir görünüme sahip olacak şekilde bir çatı örtüsü taşımayan, bağımsız bir dizi olduğu düşünülmüştür (Ek 18.A, 18.B).

Ana yapının çevresindeki yapı grubunun restitüsyonuyla ilgili ise günümüze kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Diğer yandan odalarla çevrili rotundalar ve sekizgen yapıların kalıntı durumunun portiko ve ana yapıya oranla daha az veri sağlaması nedeniyle bir tamamlama yapmak daha güçtür. Yükseklikleri belirlenemese de rotundaların, ana mekan olmaları ve pencere açıklığı sağlama ihtiyacı nedeniyle odaların çatı seviyelerinin üzerine yükseldiği ve birer kubbeyle örtülmüş olduğu düşünülebilir. Bu grubun yanında yer alan sekizgen yapılar ise daha

küçük açıklığa sahip olması ve hiyerarşik düzenleme nedeniyle daha düşük bir seviyede birer kubbeyle kapanmış olmalıdır.

Sarayda en kesin verilerin ana yapıya ait olması nedeniyle bununla ilgili daha detaylı bir tamamlama yapmak mümkündür. Plan düzeyinde yapının ana hatları izlenebilse de kalıntı durumu üst yapıyla ilgili sınırlı veri sağlamaktadır. Yapının en iyi korunan kısımlarında duvarlar ancak, batı ekседrasında 5,14 m., kuzey ekседrasında 3 m. yüksekliğe kadar ulaşmaktadır. Ekседraları örten yarım kubbelerinin başlangıç noktaları belirlenemediği için yapının yüksekliği ile ilgili de belirgin bir tespit yapılamamaktadır. Naumann'a göre ekседra yüksekliklerinin en az açıklıkları kadar olması gerektiği düşünülürse bunların yüksekliği en az 7,65 m. olmalıdır. Yarım kubbelerle kapanan ekседraların üzerinde ana salonun altıgen duvarlarının yükselerek oluşturduğu tamburvari üst yapı benzer geç antik yapılarda görülen oranları (Ek 24) yansıtabilecek şekilde alt kısımdan daha alçaktır ve bir kubbeyle kapanmaktadır. Örtü sisteminin Hg. Sergios ve Bakkhos'ta görülen tonoz parçalarından oluşan bir yapısı olabileceği belirtilse de (Naumann ve Belting, 1966, s. 41) *Minerva Medica*'yla benzerlikleri (s. 33) göz önüne alındığında, altıgen yapının pandantifli bir çözüm ile bir kubbeyi taşımış olduğu da düşünülebilir.

Ekседra duvarlarının ayakta duran bölümlerinde pencere açıklıklarına ait bir iz bulunamamıştır. Ekседraların yüksekliklerinin açıklıklarına eşit olduğu kabul edilirse, 5,14 m. ve 7,65 m. yükseklikleri arasındaki 2,5 m.'lik bölümün de yapı boyutları ile oranlı bir pencere dizisini içermeyeceği kabul edilebilir. Ancak böyle bir dizinin dönemin benzer yapılarında görülmemesi daha kesin bir veri olarak kabul edilebilir. Nitekim yapının, *Minerva Medica* ve daha sonraki dönemin tamburlu rotundalarında görüldüğü gibi, ekседraların üzerinde yükselen altıgen duvarlara açılmış geniş açıklıklarla ışık aldığı düşünülmektedir (Naumann ve Belting, 1966, s. 40).

Plan düzeyinde yapının ana hatları dairesel odaların dış duvarları seviyesine kadar net bir şekilde takip edilebilmektedir. Bu odaların yapı dışına yönelik kısımları buraya sonraki bir dönemde eklenen mezar yapıları nedeniyle zemin seviyesine kadar yok olmuştur. Ancak kuzeye yönelik iki odada kapı kenarı görünümünde duvar parçaları tespit edilmiştir. Batı odasında da benzer bir görünümü sağlayacak izlerin görülmesi, dört odada da özdeş açıklıklar bulunduğunu düşündürmektedir. Yapının çevresinde aynı döneme ait başka yapıların izlerinin bulunmaması, bu odaların bir

bahçeye açıldığı sonucunu beraberinde getirmiştir. Naumann (1966, s. 39) bu yorumuna ek olarak aynı duvar parçalarının kanatlı birer kapı içermeyen açıklıkları oluşturabileceğini belirtmekte ve bu olası açıklıkların ikişer sütun ile bölünmüş olabileceğini düşünmektedir. Ancak eklerin yarattığı tahribat nedeniyle böyle bir çözüm ile ilgili bir veri bulunmamakta ve Naumann'ın buna dayanarak yaptığı restitüsyon önerisi de varsayım düzeyinde kalmaktadır.

Yapının özgün dekorasyonu ile ilgili en önemli veri, kesme kireç taşı duvar bölümünde görülen, mermer kaplamalara ait ankraj delikleridir. Bunlar yapının ana mekanı, dairesel odalar, portikonun arka duvarı ve ana girişin iki yanındaki apsilerde bulunmuştur. Deliklere göre yapılan restitüsyon, kaplama şemasının, Ayasofya şeması ile büyük bir paralellik gösterdiğini ortaya koymuştur (Naumann ve Belting, 1966, s. 41, 42).

4. ROMA MİMARİSİ VE ANTIOCHUS SARAYI

Antiochus Sarayı, ‘*hexaconchus*’ olarak tanımlanabilecek eksedralarla çevrili altıgen ana mekanı başta olmak üzere, çeşitli şekillerde merkezi planlı yapılardan ve bunları birbirlerine bağlayan ‘*sigma*’ planlı bir portikodan oluşmaktadır. Bu oluşumun çözümlenmesini yapabilmek için Roma mimarisindeki merkezi planlı yapılar ve eğrisel portikoların kökenlerini oluşturabilecek başlıca tasarımlar, tarihsel bir çizgi üzerinde, seçilen örnekler aracılığıyla gözden geçirilmelidir.

4.1. Ana Yapı Mimarisi ile Bağlantılı Yapılar

4.1.1. Dairesel planlı yapılar

Roma mimarlığında rotundaların kökeni, hamam ve villa komplekslerinin M.Ö. 1. yy.’dan itibaren kubbe ile kapanan odalar içermelerine kadar uzanmaktadır (**Rasch, 1993, s. 84**). Günümüzde tespit edilebilen en erken tarihli kubbeli rotunalardan biri Napoli Körfezi’nin kuzeyinde bulunan Baiae’deki hamam kompleksi içinde yer almaktadır. Daha önceleri ‘Mercurius Tapınağı’ olarak adlandırılan rotunda *opus caementicium* tekniğiyle inşa edilmiş ilk kubbelere birine sahiptir. Yapının planı ve kütle biçimlenişi oldukça basittir. Dairesel planlı mekanda 21,50 m. çaplı kubbe silindirik gövdenin üzerinde yükselmektedir. İçerisi kubbedeki bir *oculus* ile aydınlanmaktadır. Augustus dönemine (M.Ö. 40) tarihlenen bu yapının kubbesi, Roma betonunun mimariye katacağı esnekliği daha erken imparatorluk döneminde göstermekteydi. Nitekim Domus Aurea’nın (64-68) sekizgen odası ve Domitian Sarayı’ndaki nişlerle genişletilmiş sekizgen odalar bu esneklikle birlikte yeni Roma mimarisinin gelişimini belirlemiştir.

Nero’nun Roma’da Esquiline tepesine inşa ettirdiği villası Domus Aurea, yeni planlama anlayışında kritik bir dönüm noktası olmuştur. Yapının büyük sekizgen salonu ile Roma mimarlık tarihinde ilk defa bir mekan, içinde yer aldığı geleneksel kompleksten kopmuştu (**Ward-Perkins, 1994, s. 100**). Rotundan belirli bir kurgu içine girmesinin ilk örneği Domus Aurea’da görülse de rotunda mimarisi ve niş/eksedra kullanımının biraraya gelmesinde en büyük etkiyi Domitian’ın sarayında

aramak gerekmektedir. Roma mimarisinde bir çok yapı tipinin ya da mimari düzenlemenin kökeni araştırıldığında Domitian'ın sarayı, Domus Augustana (M.S. 92) incelenmesi gereken başlıca öncü yapılardan biridir. İncelenen merkezi planlı yapılar ve sigma portikolar açısından da bu yapıya özel olarak eğilmek gerekmektedir. Yapının portiko mimarisi açısından değerlendirilmesi daha sonra ele alınacaktır. Bu bölümde ise merkezi yapıların gelişimi açısından önemli bir konumda bulunan çokgen odalar incelenecektir.

Domus Augustana'nın imparatora ayrılan kanadının alt katında Circus Maximus yönünde kalan peristil avlunun çevresinde tümü tonozlarla örtülü odalar bulunur. Bu odaların tasarımlarının ve biraraya getirilme şekillerinin öncül örnekleri bulunmamaktadır. Bu odaların en önemlileri ve dolayısıyla incelenecek olanlar avlunun kuzeydoğu kenarında yer alan üçlü oda grubudur (Ek 23.E). Simetrik düzenlemenin ortasında yer alan oda kare, diğer ikisi sekizgen planlıdır. Odaların girişleri haricinde tüm duvarları eksedra ve nişlerle genişletilmiştir. Eksedra içlerinde yer alan nişler veya geçitler ve tüm bunların kesintisiz tekrarının yarattığı görüntü, odaların asıl şekillerinin ancak tonoz hizasında net bir şekilde algılanabileceği bir hareketlilik göstermektedir. Sekizgen odaların üstü sekiz parçalı bir tonoz ile kapanmaktadır. Kare planlı odanın ise belki de ilk pandantif örneklerinden birini barındıracak şekilde kubbe ile kapanabildiği iddiası bulunmaktadır. Ancak bu konuda kesin bir delil bulunmadığı için dönem açısından daha uygun bir çözüm olan çapraz tonozlu bir örtü ile kapatılmış olması muhtemeldir (**MacDonald, 1982, s. 66 vd.**). Sonuç olarak mimar Rabirius'un bu odaların tasarımında merkezi planlı şemaya o döneme dek görülmemiş bir hareketlilik kazandırdığı görülmektedir.

Baiae'deki rotundadan yaklaşık 160 sene sonra Hadrian tarafından 118-128 yıllarında Roma'da Campus Martius'ta inşa ettirilen Pantheon (Ek 21.A) tüm bu akımları uyumlu bir şekilde birleştiren bir mimariye sahiptir (**Ward-Perkins, 1979, s. 88**). Yapının ana mekanı 43,20 m. çaplı silindirik bir gövde üzerine yerleşen bir kubbeden oluşmaktadır. İç mekanda çap ve yükseklik (43,20 m.) eşit olacak şekilde 21,60 m. yükseklikteki duvarların üzerinde aynı yarıçapa sahip tam bir yarım küre şeklindeki kubbe yükselir. Dairesel iç mekanın duvarlarında simetrik bir şekilde yerleştirilmiş sekiz niş bulunur. Giriş nişi dikdörtgen, karşısında yer alan ise yarım dairesel planlıdır. Giriş eksenine dik yerleştirilmiş iki niş yarım dairesel, bunların her iki yanında yer alan nişler ise, uzun kenarları içlerinde yer aldıkları duvar eğrisine

uyumlu ve kısa kenarlar da merkeze yönelik olacak şekilde daralan dörtgene yakın bir plana sahiptir. Giriş ekseninin her iki yanındaki altı nişin içinde ikişer sütun bulunur. Dış mekanda ise silindirik duvarlar kubbeyi desteklemek için kubbe eteğinden daha üst kotta sonlanır. Yapının tek ışık kaynağı kubbedeki *oculus*'tur.

Dönemin bir başka rotundas, Pergamon Asklepion'unda bulunan Zeus Asklepios Soter Tapınağı'dır (Ek 21.B). Bu tapınak daha çok 140 yılına tarihlense de¹, bu konudaki en güncel çalışmada W. Radt (2002, s. 229), yapının Pantheon ile aynı dönemde Hadrian tarafından inşa ettirildiğini (yak. 129) belirtmektedir. Tapınak, Pantheon'u mimari ve kült konsepti açısından kendine örnek almıştır (Radt, 2002, s.229). İç mekan düzenlemesi bu yapıyla özdeş olarak nitelenebilecek bir görünüme sahiptir. Pantheon'dakinin benzeri niş kurgusu ve geometrisi, sadece diğer dörtgen nişlerle benzer yapıdaki giriş nişinde farklılık gösterir. Boyutları Pantheon'un yarısından biraz fazla olacak şekilde iç mekanın çapı 23.50 m.'dir. İç mekan yine bir *oculus* ile aydınlanmaktadır.

Pantheon ile bağlantılı değerlendirilebilecek ikinci tapınak Ostia forumunda bulunmaktadır. Yapının inşa tarihi ya da kime adandığı belirlenememiştir, ancak Alexander Severus (222-235) ya da III. Gordian dönemine (238-244) ait olduğu düşünülmektedir. Dairesel tapınak bir podyum üzerinde yer almaktadır. 18,30 m. çaplı iç mekan yarım dairesel ve dikdörtgen nişlerle çevrilidir. Yapıda Pantheon kurgusundan kopuş olarak nitelenebilecek bir unsur nişlerin düzeninin, giriş ve dik ekseninde dikdörtgen, diyagonal ekseninde ise yarım dairesel olacak şekilde kaydırılmasıdır. Bu görünümün daha sonraki tüm rotundalarda bu şekilde devam ettiği görülür. Nişlerin yapısı da öncekilerden farklılık göstermektedir. Dikdörtgen nişler diğerlerine oranla daha derindir ve yapı duvarlarının dışına taşar. Nişler arasındaki eğrisel duvar parçalarının orta noktalarına yerleştirilmiş sütunların kubbeyi taşımaya yardımcı olduğu düşünülmektedir.

Rotundalar 3. ve 4. yy.'larda mezar yapısı olarak başka bir işlev kazanmıştır. Bu dönemin önemli örnekleri Roma'da Via Praenestina'daki 'Tor de' Schiavi' olarak bilinen rotunda (yak. 300), Via Appia'daki Romulus (309) ve Helena mezar anıtlarıdır (326-330). Bunlarla birlikte değerlendirilebilecek bir yapı da Galerius tarafından Thessalonike'de inşa ettirilen (yak. 300) rotundadır (Ek 21.D, 25.B).

¹ Ward-Perkins (1988, s. 170) Asklepius kutsal alanının 140-161 arasında inşa edildiğini belirtmekte, Winfeld-Hansen (1969, s. 82) de tapınağı yaklaşık 140 yılına tarihlemektedir.

Dönemin benzer yapılarında görüldüğü üzere Galerius'un mezar yapısı olarak da nitelendirilebilen bu rotundanın bu işlevi destekleyecek bir kalıntı içermemesi, yapının Galerius'un sarayının bir parçası olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir¹ (Lavin, 1962, s. 18) 24,15 m. çaplı dairesel iç mekanın çevresinde yedisi özdeş ve biri diğerlerinden daha dar sekiz eksedra bulunmaktadır. Giriş diğerlerinden daha dar olan eksedrada yer almaktadır. Dörtgensel eksedralar ile plan şeması Caracalla Hamamları'nın *tepidarium*'unu andırır (Ward-Perkins, 1994, s. 451). Eksedralar genişlikleri kadar yükselmekte ve yarım silindirik beşik tonozlarla kapanmaktadır. Bunların üzerinde geniş pencere açıklıklarından oluşan bir bölüm yer alır. Kubbe eteğinin üzerinde ise küçük yarım dairesel pencereler bulunur. Sıradışı bir yapıya sahip kubbe, farklı merkezlere sahip iki yarım kürenin içiçe geçmesinden oluşmaktadır.

Tor de' Schiavi olarak adlandırılmış olan rotunda (Ek 21.C) aslında Gordian mezar yapısıdır. Yapı, zeminin altında yer alan mezar odasının oluşturduğu aynı çaptaki dairesel podyumun üzerinde yükselmektedir. 13,40 m. çaplı iç mekan giriş eksenini ve buna dik eksende dikdörtgen, diyagonalde ise yarım dairesel nişlerle çevrilidir. Mekan kubbe eteğinin hemen altında yer alan simetrik yerleştirilmiş dört *oculus* ile ışık almaktadır. Dış mekanda ise duvarlar, kubbe eteğini kapatacak şekilde daha yüksek bir kotta sonlanır (Ek 25.A). Üst yapısının hemem hemen tümü yok olmuş olsa da Romulus mezar anıtının restitüsyonları, bu yapının, Gordian rotundasının bir benzeri olduğunu göstermektedir (Ek 21.5).

Anlatılan bu yapılar her ne kadar plan şeması olarak benzeşse de, bu görünüm yanıltıcı olabilmektedir. Rotunalarda Konstantin döneminde üst yapı açısından Pantheon modelinden uzaklaşma görülmektedir. Konstantin'in annesi Helena'nın mezar anıtında görüldüğü üzere geç dönemdeki örneklerde, yapı duvarları

Pantheon'da olduğu gibi kubbe seviyesine doğrusal olarak devam etmez. Bir seviyede kemerlerle kapanan eksedraların üzerinde alt kısımdan daha ince duvarlı bir tambur yapısı yükselir. Bu yapı geniş pencere açıklıklarının elde edilmesine olanak verir. Yapının 'tambur' bölümünde pencereleri içlerine alan ve bu şekilde ışığın rotunda içine daha fazla girmesini sağlayan sekiz eğrisel planlı girinti bulunur (Ek 26.A, 26.B). Bu görünüme sahip bir başka rotunda *Tempio della Tosse* olarak bilinen Tivoli'deki bir yapıdır (Ek 27.A, 27.B). Aslında büyük bir villanın vestibülü

¹ Lavin, rotundanın, sarayın *triclinium*'u olma ihtimalini de değerlendirmektedir.

olan yapı, bu işlevi nedeniyle iki girişe sahip olmasının dışında Helena mezar anıtının daha küçük boyutlu bir benzeridir (**Crema, 1959, s. 628**). Bu nedenle geç dönemin bunlar gibi bazı örneklerinin, aşağıda detaylıca ele alınacak yonca yaprağı şekilli rotundalarla benzer bir tasarım anlayışıyla inşa edildiği düşünülebilir.

Konstantin'in kızı Konstantina'nın Roma'daki mezar anıtında ise (Santa Constanza), tamamen farklı bir rotunda tipi ortaya konulmuştur. 4. yy.'ın ikinci çeyreğine tarihlenen yapının, ilk örneklerinden biri olduğu kolonadlı rotunalarda bu anlayışın daha da geliştirilerek ya da evrimleşerek sürdüğü görülür. Tambur, kalın duvarlar yerine, iç mekanda yer alan, mekandan daha küçük çaplı dairesel bir kolonad üzerinde yükselmekte, kolonadın çevresinde beşik tonozla örtülü ambulatorium (çevre koridoru) bulunmaktadır.

Helena ve Konstantina mezar anıtları, rotundanın kabuklaşmasının izlendiği iki geç dönem yapısıdır. Helena mezar anıtında Pantheon modelinin tambur yapısıyla geniş pencerelere sahip bir yapıya dönüştürülmesi izlenmekteyken, Konstantina mezar anıtının ise çok daha özgün mimarisi ile Ayasofya'ya kadar uzanan kabuklaşmanın başlangıcında yer aldığı düşünülmektedir (**Ward-Perkins, 1994, s. 438**).

4.1.2. Yonca yaprağı planlı yapılar

Kalın duvarlar ve içlerinde yer alan nişleriyle örnekleri verilen rotundaların dışında, nişleri (eksedraları) yapı dışına taşan rotundalar ya da yonca yaprağı planlı yapılar da ayrıca ele alınması gereken bir başka yapı tipini temsil etmektedir. Aşağıda görüldüğü gibi bu yapıların ilk olarak imparatorluk dönemiyle birlikte inşa edilmeye başlandığı düşünülmektedir. Her ne kadar 1. yy.'a kadar uzanabilme ihtimali olsa da, çok eksedralı merkezi planlı yapıların ancak 4. yy.'ın başından itibaren yoğun olarak inşa edildiği görülmektedir.

Bu yapıların büyük olasılıkla en erken tarihli olanı Roma, Via Appia'da bulunmaktaydı (Ek 22.A). G. Giovannoni tarafından tespit edilmiş ve 1. ya da 2. yy.'a tarihlenmiştir. S. Sebastiano kent kapısından iki Roma mili uzaklıkta yer alan bu yapı hexaconchus olarak nitelenebilen dairesel bir mekan ve buna bağlı altı yarım dairesel eksedradan oluşmaktadır. Eksedralar, aralarında mesafe kalacak şekilde yerleştirilmiştir ve bu kısımlarda birer giriş bulunmaktadır. Dinsel işlevli rotundaların yalnızca bir girişe sahip olması, yapının bu çok açıklıklı düzeni nedeniyle böyle bir işlev taşımadığı düşündürmektedir. Duvarların ince ve payelerle

güçlendirilmemiş yapısının bir kubbeyi desteklemesi mümkün görülmemekte ve örtü sistemi için ahşap bir çatı öngörülmektedir (**Winfeld – Hansen, 1969, s. 81**).

Ancak en erken yetkin örnek belki de Pantheon örneğinde olduğu gibi yine bir Hadrian yapısı, Tivoli’de bulunan Villa Hadriana’daki Piazza D’oro’nun vestibülü (125 sonrası) olarak kabul edilebilir (Ek 22.B). Sekizgen planlı ana mekan birbirine dik iki eksen doğrultusunda girişlere, ve bunların aralarında kalacak şekilde yarım dairesel eksedralara sahiptir. Eksedralar yapı örtüsünü oluşturan tonozların eteğine kadar yükselmektedir. Tonozların oluşturduğu örtü tepeye doğru kubbe görünümü alır ve tepe noktasında bir *oculus* ile sonlanır. İç görünüm dış mekana da aynı şekilde yansımakta böylece yapı, Domus Augustana’daki sekizgen odaların bağımsızlaşmış bir görünümünü çağrıştırmaktadır (Ek 28).

Antoninuslar döneminden bir başka yapı da Pergamon Asklepion’undaki *hexaconchus*’tur (Ek 24.C). Yapının inşa tarihi kesin olarak bilinmese de, Asklepion’un artan talebe karşılık verememesi nedeniyle, 2. yy.’ın ikinci yarısında inşa edildiği düşünülmektedir (**Radt, 2002, s. 235**). *Hexaconchus* planlı yapının çapı, dairesel ana mekanda 26,50 m., bunun çevresindeki yarım dairesel eksedraların dışında yaklaşık 40 m.’dir. Altı eksedra giriş ekseninin yanlarında simetrik iki grup oluşturmaktadır. Eksedraların eğrileri yarım daireden fazla olacak şekilde, açıklıkları en geniş noktada 11 m., derinlikleri ise 8 m.’dir. Ancak dairesel mekana uzanan kısımları düz hatlıdır. Bu kısımlar aynı zamanda eksedra aralarında yer alan sekiz payenin kenarlarını oluşturmaktadır. yapının restitüsyona dayalı yüksekliği çapına eşit ve 27 m.’dir. Çatı örtüsünün yine bir *oculus*’e sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu örtüyü Radt (**2002, s. 236**) kubbe olarak tanımlasa da, duvarların bir kubbeyi taşıyamayacak incelikte olması nedeniyle yapının ahşap konik bir çatıyla örtüldüğü de düşünülmektedir (**Winfeld-Hansen, 1969, s. 82**).

Günümüze ulaşamamış bir octaconchus yapı, 15. yy.’ın sonlarında Giuliano da Sangallo tarafından yapılan bir plandan bilinmektedir (Ek 22.D). Plana, yapının Roma’ya üç Roma mili uzaklıkta Marino yolu üzerinde bulunduğu kaydedilmiştir. Winfeld-Hansen (**1969, s. 83**), yapım için tetrarch dönemini (283-313) göstermektedir. Yapı, dairesel bir mekan ve bunu saran sekiz yarım dairesel eksedradan oluşmaktadır. Çizimdeki ölçeğe göre dairesel mekanın çapı 15,75 m.’dir. Bu eksedralardan biri giriş açıklığı olarak değerlendirilmiştir. Eksedraların arasında, küçük bir bölümü iç mekanda kalan, yapı dışına eksedralar kadar uzanan kalın

payeler bulunur. Bu boyuttaki payeler yapının büyük ihtimalle bir kubbeyle örtüldüğünü düşündürmektedir. Yapının sadece bir girişe sahip olması ve pencere bulunmaması mezar yapısı olduğunu düşüncesini uyandırmaktadır (**Winfeld-Hansen, 1969, s. 83**).

Yonca yaprağı planlı Roma yapılarının en önemlilerinden biri Roma'da, Esquiline tepesinde bulunan *Minerva Medica* adıyla tanınmış yapıdır (Ek 22.E). *Minerva Medica* aslında, *Horti Liciani* olarak adlandırılan Licinius bahçelerinde bulunan bir bahçe yapısıdır. İnşa tarihi tuğla damgalarına göre 310-320 yılları arasında bir dönem olarak tespit edilen yapı, ongen bir mekan ve bunun dokuz kenarında yer alan yarım dairesel eksedralardan oluşmaktadır. Diğer kenarda iki sütunla bölünmüş bir giriş bulunmaktadır. Ana mekanda genişlik, karşılıklı duvarlarda 24 m.'dir. Giriş ve karşısındaki duvar 8,35 m. diğerleri ise ortalama 7,50 m. uzunluktadır. Buna uygun olacak şekilde girişin karşısındaki eksedra birbirlerine eşit diğer eksedralardan daha büyüktür. Giriş eksenine diyagonal doğrultuda bulunan dört eksedrada dar birer pencere açıklığı vardır. Diğer dört eksedra yapı dışına yönelik ikişer sütunun böldüğü açıklıklara sahiptir. Duvarların üzerinde sekizgen bir tambur ve buna bağlı kubbe yükselir. Eksedraların arasında yer alan payeler bu üst yapıyı destekler. Kaburgalı kubbe tekniği yapının diğer bir ayırdedici özelliğidir. Ongen tamburdan küçük boyutlu tuğlalardan oluşan kaburgalar ve daha büyük boyutlu tuğlalarla oluşturulmuş dolgu kısımları ile kubbe yükselir (Ek 29) (**Ward-Perkins, 1994, 433-34**).

Bir başka octaconchus Sicilya'da Piazza Armerina'da bulunan villa hamamlarının *frigidarium*'udur (Ek 22.F). Villanın önceleri Maximian Hercules'e ait olduğu düşünülse ve tahttan feragat yılı olan 305 inşa tarihi için önerilse de son kabuller yerel bir zengin tarafından 320-30 yıllarında inşa ettirildiği yönündedir (**Ward-Perkins, 1981, s. 461**). Sekizgen ana mekana yarım dairesel iki eksedra içinde yer alan karşılıklı iki giriş ile ulaşılmaktadır. Giriş eksenine diyagonal eksendeki kenarlarda diğerleriyle özdeş yarım dairesel eksedralar, dik eksendeki kenarlarından birinde içinde havuz bulunan triconchus şeklinde bir eksedra, karşısındakinde ise *natatio*'yu içeren ve diğerleriyle özdeş bir eksedrayla sonlanan uzun bir yapı bulunmaktadır. Yapı büyük olasılıkla, bir tamburun üzerinde yer alan, Piazza D'oro vestibülündekinin benzeri kubbemsi bir örtüye sahiptir.

Kalıntıları günümüze ulaşabilen İtalya'daki tek hexaconchus yapı, Via Appia üzerinde, Pretextatus mezarlığı olarak bilinen bölgede bulunan bir mezar anıtıdır (Ek

22.G). Duvar örgüsü ve malzemesine göre yapının inşa tarihi olarak 4. yy. sonu 5. yy. başı önerilmektedir (**Winfeld– Hansen, 1969, s. 72**). Dairesel bir iç mekanı yarım dairesel altı eksedra çevrelemektedir. Bu eksedraların üzerinde alçak bir tambur ve buna bağlı kubbe yükselir. Tam bir daire olan odanın iç çapı 9,42 m., eksedraların dışından geçen bir dairenin çapı 13 m.'dir. Eksedralar yarım daireden biraz daha büyük, at nalı şeklindedir. Giriş ve bunun karşısındaki eksedralar dışındakiler yaklaşık aynı boyuttadır. Giriş eksedrasının derinliği diğerlerinden az, karşısında yer alanın daha fazladır. Eksedra içlerinde ve tamburda dar pencereler bulunmaktadır.

4.1.3. Merkezi planlı çokgen yapılar

Rotundalarla yakın bağları nedeniyle ele alınması gereken bir başka tip ise merkezi planlı çokgen yapılardır. Bu yapı tiplerinin büyük çoğunluğu sekizgen planlıdır. Sekizgen planlı, rotundaya benzer yapıların Roma dönemindeki ilk ve en önemli örneği, yukarıda ele alınmış olan Domus Augustana'daki odalardır. Bu yapı tipi imparatorluk döneminde özellikle küçük hamam yapılarının içlerindeki bölümlerden biri olarak görülmüştür (Leptis Magna, Bosra, Antakya). Ancak 4. yy.'ın başından itibaren bağımsız bir yapı olarak inşa edildikleri görülür (Galerius Sarayı'ndaki yapı ve Diokletian Sarayları'nda bulunan imparatorun mezar yapısı).

Sekizgen yapı, Hıristiyanlaşan *Imperium Romanum*'da 5. yy.'dan itibaren vaftizhane olarak özelleşmiştir. Bu yapı tipinin ilk örneği Konstantin tarafından Roma'da inşa ettirilen Lateran vaftizhanesidir (yak. 315). Sekizgen yapının iç köşelerinde sütunlar bulunmaktaydı ve büyük ihtimalle ahşap bir örtü sistemine sahipti. 432-440 arasında III. Sixtus tarafından Konstantina mezar anıtı tarzında tekrar modellenen yapının içi buna benzer şekilde ancak sekizgen planlı, sütunlar üzerinde yükselen ve pencerelerle aydınlatılmış bir tambur ve çevresinde beşik tonozlu bir koridor içermekteydi.

Suriye ve Kuzey Afrika gibi bazı eyaletlerde Konstantin, ya da Konstantin öncesi dönemin kare plan şeması, 5. yy. boyunca varlığını sürdürse de, vaftizhane planları kural olarak Lateran'da olduğu gibi sekizgendi¹. Ancak yeni vaftizhaneler Konstantin dönemindekilere göre farklı bir kurgu göstermekteydi. Bu yapılar

¹ Krautheimer (1986, s. 95), bu yapı tipinin Roma mezar mimarisi geleneğinden türediğini ve erken Hıristiyan sembolizmi çerçevesinde sekiz rakamının günahlardan arınma ve yeniden doğuşu simgelemesi nedeniyle yeni inanca uygun bir görünüm sunduğunu belirtir.

genellikle büyük nişlerle genişletilmekte ya da ambulatorium tarafından çevrenmekte ve her zaman tonozla örtülmekteydi. En tipik örnekleri Kuzey İtalya (Milano, Ravenna) ve Provance'da bulunan sekizgen planlı vaftizhane yapıları Suriye ve Konstantinopolis'i de içerecek şekilde Ege kıyılarında görülmektedir (Efes, Korinth) (**Krautheimer, 1986, s. 95**).

4.2. Saray ve *Sigma* Portiko İlişkisi

Lavin (**1962, s. 9**) *porticus semirobundam*'ı özellikle konut mimarisinin bir ögesi olarak belirtir. Ancak bu yapı tipinin kökeni için aynı tespiti yapmak mümkün değildir. Helenistik mimariden alınmış olan dikdörtgen kompleks planlamasından kopmada temenos ve tapınak portikolarının, daha sonra saray ve konut mimarisinin karakteristiğini belirleyen bir görüntü çizdiği görülmektedir (**Rakob, 1974, s. 81**). Bu nedenle öncelikle tapınak mimarisi ele alınmalıdır. Rakob, Tivoli'deki Hercules Tapınağı'nın teras üzerinde konumlanması ve tapınak yapısını üç yönden saran portikosuyla ortaya koyduğu şemayı, Kos'taki helenistik teras-temenos'un bir takipçisi olarak nitelemektedir. Praeneste'de ise bu kurgunun daha vurgulu ve hareketli bir görünüm kazandığı düşünülebilir.

Yarım dairesel portikonun en erken ve önemli örneklerinden biri Roma yakınlarında Praeneste'deki Fortuna Primigenia Tapınağı'nda görülür (Ek 23.A). Tapınak, arkasındaki tepeye yaslanmış ve üstüste inşa edilmiş teraslardan oluşan kompleksin en üst noktasında yer alır. Tepenin eteğinde başlayan terasların ilk bölümü tapınak ile doğrudan bağlantısı olmayan düzeltilmiş yüzeylerden oluşur. Tapınak seviyesinin üç kademe altındaki terasta bu görünüm değişir. Burada merdivenler bir üst seviyeye tapınak eksenini doğrultusunda yükselmektedir. Merdivenlerin her iki yanında yer alacak şekilde duvar boyunca uzanan iki portiko inşa edilmiştir. Arkalarında beşik tonozlarla örtülü odalar içeren portikoların orta noktalarında yarım dairesel eksedralar bulunmaktadır. Bir üst seviye duvarları boyunca yine beşik tonoz örtülü mekanlar yerleştirilmiştir. Ancak bunların önünde bir portiko bulunmaz. Bu seviyenin üzerinde dikdörtgen planlı büyük bir avlu yer almaktadır. İki kısa kenarında L planlı portikolarla çevrelenen avlunun uzun arka duvarının ortasında tapınak yapıları yükselir. *Tholos* tipindeki tapınak, bağlandığı yarım dairesel portiko ve bu portikonun içinde yer alan *cavea* görünümlü basamaklar ile bir bütün oluşturmaktadır. Bu basamakların görünümü gerçek bir tiyatro yapısının *caveasına*

benzemesine rağmen işlevleri konusunda kesin bir tespit yapılamaz. Yine de bir alt seviyedeki avluda düzenlenmiş olabilecek gösterilerin seyredilebilmesi için tasarlanmış olduğu düşünülmektedir (**Boëthius, 1992, s. 174**).

Tapınağın yapım tarihi ile ilgili tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Genel kabul iç savaş sırasında büyük zarar gören Praeneste'nin, Sulla (M.Ö. 82-79) tarafından yeniden yapılandırılması sırasında yaklaşık M.Ö. 80'de inşa edildiği olsa da, yakın dönemdeki bazı araştırmalar yapıyı M.Ö. 2. yy.'ın 2. yarısına tarihlendirmektedir. (**Hanson, 1959, s. 35 vd.; Boëthius, 1992, s. 170**). Fortuna Primigenia Tapınağı sıradışı mimari kurgusuyla dikkat çekmektedir. Nitekim çeşitli formların katı bir simetri ile biraraya getirildiği kompleksin planlamasında daha sonra özellikle imparator hamamlarında karşılaşılan, büyük imparatorluk yapılarını oluşturan düşüncenin izleri görülebilmektedir (**Ward-Perkins, 1988, s. 32**).

Roma'da, Mısır tanrıları, İsis, Serapis ve Horus'a adanmış üçlü tapınak grubundan İsis Tapınağı da, benzer hatta bazı açılardan daha gelişmiş bir görüntü çizmektedir (Ek 23.B). Yalnızca Severus mermer planından¹ tespiti yapılabilen ve Serapis tapınağını tanımlayan Serapeum ibaresiyle belirtilen bu tapınak grubu, Mars alanında, batıda Saepta Iulia ve doğuda Porticus Divorium ile bunun önünde yer alan Minerva Chalcidia Tapınağı arasında bulunmaktadır. Bu tapınaklar ile ilgili kesin olarak tespit edilebilen en eski bilgi Tiberius (14-37) tarafından yıkıldıklarıdır. Yeni tapınak büyük olasılıkla Caligula (37-41) tarafından yaptırılmıştır. Ancak buradaki İsis kültü cumhuriyetin son yirmi yılına kadar uzanmaktadır (**Nash, 1961, s. 118**).

Yapının ana şemasını yarım dairesel portiko ve bunun ortasına eklenmiş cella belirlemektedir. Yarım dairesel portikonun kuzeyine, planda D şeklini alacak şekilde bir sütun dizisi daha eklenmiştir. Portikoya eklenmiş cella bunun arkasına doğru yarım dairesel apsisli bir çıkma yaparken portiko içine doğru da kademeli bir şekilde daralan dikdörtgen bir eksedraya sahiptir. Bu yapıda daha sonra benzer düzenlemelerde görülecek önemli bir şema ortaya koyulmuş, apsisli cellanın iki yanına yine portikoya bağlı yarım dairesel iki eksedra simetrik olarak yerleştirilmiştir.

¹ Septimius Severus tarafından yaptırılan (203-211) ve Barış Tapınağı (*Templum Pacis*) içinde yer alan mermer Roma planı, *Forma Urbis Romae*.

Fortuna Primigenia Tapınağı'nda Italia topraklarında yarım dairesel portikonun ilk defa görüldüğü kabulünden yola çıkılacak olursa ve -en geç- erken imparatorluk döneminde Iseum'da benzer bir şemanın geliştirilerek uygulandığı düşünülürse, bu yapı tipinin bilinçli olarak tipleştirildiği düşünülebilir. Nitekim, her iki tapınakta görülen, portikonun ortasına yerleştirilmiş tapınak/cella görünümünün yanısıra yarım dairesel eksedraların da bir şekilde bu kurguda portikoyu tekrarlayacak şekilde yer aldığı görülmektedir.

Provincia Africae'de Kartaca yakınlarındaki Zaghouan'da bulunan Nymphler Tapınağı (162 öncesi), yarım dairesel portikonun en belirgin şekilde gözlenebildiği imparatorluk döneminin bir kaç örneğinden biridir (Ek 23.G). Burada portiko U şeklindedir, cella yine portikonun ortasına, bunun her iki yanına bu sefer eşit oranda çıkma yapacak şekilde yerleştirilmiştir. Dikdörtgen planlı cellaya portikonun içinden giriş bulunmaz, sadece avludan ulaşım mevcuttur.

Kuzey Afrika'da yarım dairesel portiko içeren bir diğer yapı Lambaesis'te bulunan Asklepios tapınağıdır (162) (Ek 23.H). Ana yapı, podyum üzerinde yer alan bir Roma tapınağı görünümündedir. Arka duvarına yarım dairesel bir eksedra iliştirilmiş tapınak, yarım dairesel portikonun ortasına Zaghouan'daki şekilde bağlanmıştır. Ancak burada, yapıya sadece avludan değil portikonun içinden de girişler bulunur. Portiko, kolonadın uçlarındaki yarım dairesel çıkmaları ve basamakların buna uyumlu yapılarıyla barok olarak nitelenebilecek bir görünüme sahiptir.

Ancak *porticus semirotondam* yine de konut (ve saray) mimarisinin bir parçası olarak kabul edilmelidir. Bu yapının kesin olarak iki şekilde mimariye entegre olduğu görülür. Yarım dairesel portikonun tipik görünümü triclinium ve ikincil odaları birbirine bağlayacak şekildedir. Diğer yandan az sayıda görülen bir yerleşimde peristile bir vestibülle bağlanarak genellikle girişi belirleyen bir görüntüdedir

Villa yapılarında, özellikle *villa suburbana* ve *villa rustica* örneklerinde 1. yy. ile birlikte giderek daha kompleks bir mimari görülmektedir. Bu durum atriumun yavaş yavaş önemini kaybetmesi ve mimari, sosyal merkez konumunu peristile bırakması dönüşümünde izlenilmektedir (Ward-Perkins, 1994, s. 185-86). Yarım dairesel portiko da üzerine yerleşen triclinium ve iki yanında yer alan *diatea* (yazlık odalar) belki de daha erken dönemlerde görülen, ortogonal düzenin hareketlendirilmesi, manzaraya odaklandırılması şeklinde değerlendirilebilir.

Pompeius tarafından inşa ettirilen (M.Ö. 61-58) ve büyük ihtimalle Tiberius (14-37) ya da Caligula (37-41) tarafından son şekli verilen Albano'daki villa (Ek 23.C), konut mimarisinde yarım dairesel portikonun kökenleri için ilk ele alınması gereken yapıdır (**Lugli, 1946, 82-3**). Bu villanın yarım dairesel cephesi ve bunun eğriselliği doğrultusuna yönlendirilmiş *diatea*'nın ortaya koyduğu şema ortogonal planlamanın konut mimarisindeki hakimiyetini yitirmeye başladığı göstermektedir.

Pek çok zengin sahil villasının resmedildiği Pompei evlerinde, özellikle Citeredo Evi'nde (79 öncesi) bulunan ve deniz kenarındaki yarım dairesel bir portikoyu betimleyen fresk erken imparatorluk döneminde bu formun konut mimarisinde artık yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Diğer yandan saray, villa mimarisi ve yarım dairesel portiko ilişkisi için en önemli kaynaklardan biri yine Roma'daki Domus Augustana'dır (Ek 23.E). Mimar Rabirius'un tasarladığı ve Domitian tarafından inşa ettirilen bu yapı kompleksi biri yönetime, diğeri imparatorun kullanımına ayrılmış iki bölümden oluşmaktadır. Genel olarak ortogonal bir planlamaya sahip sarayın mimarisinde, prensip olarak, büyük peristillerin çevresine yerleştirilmiş holler ve odalar görülmektedir. Antiochus Sarayı'nın mimarlık tarihindeki yerini konu alan bu çalışma açısından sarayın konut bölümünün güneyindeki peristil oldukça önemli bir veri sağlamaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı peristilin kuzey kenarında daha önce ele alınmış olan nişlerle genişletilmiş sekizgen ve kare planlı odalar, güney kenarında ise büyük dikdörtgen bir vestibül bulunur. Bu vestibül, peristili Circus Maximus'a yukarıdan bakan bir eğrisel bir portikoya bağlamaktadır. Domus Augustana, ana kurgusuyla yarım dairesel portikonun vestibül önünde yer aldığı yapı tipini tanımlarken arkasında yer alan odalar ile portiko-triclinium-diatea oluşumu ile de bağlantı kurmaktadır.

Domus Augustana'da ortaya koyulan peristil-yarım dairesel portiko kurgusunu yansıtan örnekler 4. yy.'ın ortalarına kadar görülmektedir. Genç Plinius da, mektuplarında (1. yy. sonu - 2. yy. başı) bu görünümü çağrıştıracak betimlemeler yapmaktadır. Gallus'a yazdığı bir mektubunda (kitap 2, mektup 17) Ostia yakınlarındaki Laurentum'da bulunan villasını detaylıca anlatmakta, evin bir avluya açıldığı ve bu avlunun da iki sütun sırasından oluşan yarım dairesel bir portikoya bağlandığından söz etmektedir (**du Prey, 1994, s. 311**).

Bu kurgunun tespit edilebilen en geç tarihli örneklerinden biri Fransa'nın güneybatısında bulunan Montmaurin'deki 4. yy.'ın ortalarına tarihlenen villada

görülür (Ek 23.K). Kare planlı ana salon, yine kare bir vestibül ile dikdörtgen peristil avluya açılmaktadır. Bu avlu öncekine benzer bir vestibül ile oldukça geniş yarım dairesel bir portikoya bağlanmaktadır.

Ancak yarım dairesel portikonun konut mimarlığı içindeki konumu daha çok Pompeius Villası'nda izleri görülebilen portiko-triclinium-diatea görünümü içinde yer alacak şekilde izlenmektedir. Adriyatik Denizi'nin kuzeyindeki Brioni Grande Adası'ndaki Val Catena Villası (1.-2. yy.) bu şema açısından önemli bir noktada yer alır (Ek 23.F). Villaya ait yapı grupları küçük bir koyun etrafında birbirleriyle bağlantılı şekilde yer almaktadır. Ana yapı koyun güney kıyısında yer alan iki peristil avlu ve çevrelerinde yer alan odaların oluşturduğu dikdörtgen bir bloktur. Karşı kıyıda bulunan yapı ise farklı bir görünüme sahiptir. Deniz kenarındaki yarım dairesel bir iskelenin arkasında buna uyumlu yarım dairesel bir portiko bulunmaktadır. Portiko kolonadının yarım dairesel görünümü sadece portikonun ortasındaki dört sütunlu doğrusal dizile ve buna paralel duvarla farklılaşır. Doğrusal kısım aynı zamanda, arkasına yerleştirilmiş büyük odanın giriş duvarını oluşturmaktadır. Oda eğrisel bir apsisle sonlanan kare planlı bir mekandır. Bu odanın iki yanında portiko eğrisine dik eksenle simetrik olarak yerleştirilmiş iki *diatea* yer almaktadır. Bunlar arka duvarlarında dikdörtgen birer niş bulunan kareye yakın dikdörtgen planlı odalardır.

Val Catena Villası'nın bu bölümüne benzer bir yapı Trieste'de bulunan Barcola Villası'nda görülür. (Ek 23.D) Ancak bu villadaki portikonun arkasında triclinium olsa da çevresinde *diatea* bulunmaz. Yine de bu iki yapı deniz kenarında konumlandırılmış karakteristik bir villa tipi ortaya koymaktadır (**Gnirs, 1915, s. 144**).

Ana yapı ve yarım dairesel portikonun doğrudan bağlantısının görüldüğü bir yapı, kuzeydoğu Fransa'daki Teting'de bulunan ve 3. yy sonlarına tarihlenen, bir başka Gallo-Roman villasıdır (Ek 23.I). Yapı grubunun merkezinde yer alan geniş eğrisel portiko, merkezdeki apsisli dikdörtgen salonu ve her iki yanında yer alan daha küçük iki dikdörtgen odayı birbirine bağlamaktadır.

Konstantinopolis'teki Palatium Magnum tüm bu örneklerin Antiochus Sarayı'na kadar uzanan mimarileri açısından şüphesiz önemli bir noktada yer alır. Nitekim Konstantin tarafından başkent yapılan Yeni Roma'nın sarayı, mimari ve litürjik olarak Roma sarayına güçlü bağlarla bağlıydı (**Smith, 1956, s. 130 vd.**). Büyük

Saray'ın en önemli bölümlerinden biri triconchus ve önünde yer alan yarım dairesel portikodur. Vogt'un rekonstrüksiyonuna göre triconchus ve portiko, bir kenarında *kathisma*'nın (imparator locası) yer aldığı büyük avluda, bunun karşısındaki kenarda bulunmaktadır (Ek 23.L). Yarım dairesel portiko dikdörtgen avlunun içine doğru taşacak şekilde yerleştirilmiştir ve merdivenlerle ulaşılacak şekilde avlu seviyesinden yukarıda yer alır. Eğrisel kollarının önünde bulunan kolonad avluya bakan cephede de devam ederek 'D' şeklinde bir sütun dizisi meydana getirmektedir. Bu yapı grubu daha çok imparator Theophilus (829-842) dönemine tarihlendirilmektedir. Diğer yandan Konstantin dönemi de inşa tarihi için düşünülmektedir ve buna göre Theophilus bu yapıları sadece onartmıştır (**Lavin, 1962, s. 11**). Ancak triconchus formunun kullanımının özellikle geç antik dönemde yoğunlaştığı göz önüne alındığında¹, bu yapı grubunun Konstantin'in sarayına ait olduğu düşüncesi güçlenmektedir.

4.3. Konstantinopolis'teki Çağdaş Örnekler

Antiochus Sarayı ile konum, yapım dönemi ve mimari olarak çok daha yakın ilişki içinde olan Konstantinopolis'teki merkezi planlı yapılar ayrı ve detaylı bir inceleme gerektirmektedir. Bu kapsamda ele alınması gereken yapılar Myrelaion Kilisesi yanındaki rotunda, Lausus Sarayı kabul salonu ve Hodegetria Kilisesi'dir.

Myrelaion rotundasını (Ek 21.G), Forum Tauri ve Forum Bovis arasında kalan Kapitol alanının güneyinde, Mese'ye dik ekseninde kuzey-güney doğrultusunda konumlanmıştır. Yapının inşa tarihi ile ilgili kesin bir veri bulunmamaktadır. Diğer yandan yapım tekniği Antiochus ve Lausus Sarayları'yla aynı özellikleri göstermektedir. Bulunan mermer parçaların yapısı ise Studios Manastırı Hagios Ioannes Kilisesi ve Theodosius Ayasofyası'nın portikosunda bulunanlar ile benzeşmektedir. Buna göre yapının büyük ihtimalle 5. yy.'ın ortasında ya da hemen öncesinde inşa edildiği düşünülmektedir¹ (**Naumann, 1966, s. 208**).

İç mekan çapı 29,60 m. dir ve 100 Roma ayağına denk gelen bu ölçü tasarımın başlangıç noktasını vermektedir (**Naumann, 1966, s. 200**). 6,10 m. kalınlığındaki

¹ Gallia, Hispania ve Kuzey Afrika'da bulunan ve Triconchus içeren ondan fazla Roma villası 3. yy. sonu - 5. yy. başı arasında bir döneme tarihlenmektedir.

² Naumann tarihleme ile ilgili 27.2.425 tarihli yasada bu bölgede tanımlanan yapıların da rotunda ve portikosu olabileceğini belirtir.

duvarlarda doğu ve batı doğrultusunda 6,30 m. genişlikte dikdörtgen nişler bulunur. Bunların derinliği orta noktalarında 3,50 m.'dir. Bu nişlerin diyagonallerine yine aynı genişlikte ve derinlikte yarım dairesel nişler yerleştirilmiştir. Kuzey ve güney doğrultusunda ise niş genişlikleriyle eşit açıklığa sahip birer giriş bulunur. Nişlerin birbirleri ve giriş açıklıkları arasında 5,30 m. uzunluğunda duvar parçaları kalmaktadır. Kuzey girişinin önünde 6,20 m. genişliğinde bir portiko ve her iki yanında silindirik yapı gövdesinden çıkan geniş payeler bulunur. Bu payelerdeki küçük çıkmalar portikonun sütunlarını karşılamaktadır. Paye yüzeyleri hafif bir açıyla giriş doğrultusunda dönerek devam etmektedir. Bu eğim, her ne kadar portikonun ortaya çıkarılan kısmı doğrusal olsa da payelerin bu yapısını yansıtabilecek şekilde Lausus Sarayı'ndakine benzer bir şekilde eğrisel olarak devam ettiği olasılığını düşündürmektedir. Payelerin bu açısı böyle bir eğrisel portikonun yaklaşık 40 m. açıklıkta olabileceğini gösterir. Bu portikonun oranlarının Antiochus Sarayı'nın yarım daireden daha derin portikosunun oranlarına sahip olduğu düşünülecek olursa derinliği Mese'yi karşılayacak şekilde yaklaşık 55 m.'ye ulaşmaktadır. Güney yönündeki ikincil giriş önündeki kalıntılar ise bunun dikdörtgen bir portikoya açıldığını göstermektedir (**Naumann, 1966, s. 202**).

Yapının eğrisel tüm duvarları 3,80 m. yüksekliğe kadar çoğunlukla demir kenetlerle birbirlerine bağlanan düzgün kesme kireçtaşı bloklardan oluşmaktadır. Bu seviyenin üzerindeki kalıntılar tuğla ve düzgün kırma taşlardan oluşan bir duvar yapısı göstermektedir.

Rotundanın iç mekan düzenlenişi plan düzeyinde Pantheon modeline benzese de iki girişle önemli bir farklılık göstermektedir. Bu durum aynı zamanda yapının dini işlevli bir yapı olmadığını da ispatlamaktadır. Diğer yandan büyük boyutları, Antiochus ve Lausus Sarayları'na benzeyen kurgusu ve yapım tekniklerine dayanarak bu yapının bir saray yapısı olduğu düşünülmektedir (**Naumann, 1966, 206**).

Lausus Sarayı olarak tanımlanan yapı grubu Antiochus Sarayı'nın hemen kuzeybatısında, saray, hipodrom ve Mese arasında bulunmaktadır (Ek 8, 21.H). Naumann (**1965, s. 138**), rotundanın özgün işlevi kesin olarak tespit edilemese de, daha sonra arkasına inşa edilen apsisli yapı ile bir toplantı salonu olarak kullanılmış olabileceğini belirtir. Aynı zamanda rotundanın inşa tarihi ile ilgili yine yaklaşık bir değerlendirme yapılabilir. Buna göre arkasına eklenen apsisli yapının, ilk yapım

dönemine ait yapı malzemesi ve işçiliğinin 5. yy. özellikleri göstermesi rotundanın da bu döneme tarihlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca rotundanın duvar yapısının 5. yy.'ın ortalarına tarihlenebileceği de daha önce (s. 10) belirtilmişti. Bu nedenle yapının dönemin *praepositus* Lausus'un bölgede yer alan sarayı olabileceği de düşünülmektedir¹ (Naumann, 1966, s. 204; Müller-Wiener, 2001, s. 238).

Yapı grubu eğrisel bir portiko ve arkasında yer alan bir rotundan oluşmaktadır. 5,10 m. genişliğe sahip portiko, rotunda cephesi boyunca doğrusal bir çizgi izlemekte ve bunun iki yanında daire parçaları şeklinde açılan simetrik kolları ile giriş terasını çevrelemektedir. Portiko kolonadı, aralarında payeler olacak şekilde doğrusal bölümde dört, eğrisel kollarda ise ikişer sütundan meydana gelmektedir. Rotunda duvarları portiko duvarıyla birleştiği noktada genişleyerek eğrisel duvarlara dik bağlanmaktadır. Portikonun doğrusal arka duvarı rotundanın giriş cephesini oluşturmaktadır. Rotundanın eğrisel duvarları ile giriş cephesi duvarlarının birleşim noktalarında iki paye simetrik olarak öne doğru çıkmaktadır. Cephenin merkezine 4,50 m. genişlikte bir giriş eksedrası yerleştirilmiştir. Rotundanın iç mekanı plan şemasında yarım dairesel ve dikdörtgen nişlerle genişletilmiş 22,30 m. çaplı bir daire şeklindedir. Giriş ekseninin her iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiş yarım dairesel dörder niş bulunur. Giriş nişi ise dikdörtgendir. Bunun hemen karşısında kalan dikdörtgen niş daha sonraki bir dönemde arkasına eklenen apsisi yapıya açılan bir başka giriş şeklinde düzenlendiği için özgün formu bilinmemektedir.

Hodegetria Ayazması ise bu rotunalardan farklı bir yapıdır (Ek 22.I, 31). Ayazma, Mangan bölgesinde I. Basileus'a ait olduğu düşünülen saray kalıntılarının güneyinde deniz surlarına yakın bir noktada bulunmaktadır. Yapının mimarisi, Antiochus Sarayı'nın kabul salonu ile pek çok açıdan paralellik göstermektedir. Ana mekanların geometrisi ve düzenlenişi aynı planlama prensibine sahip olduklarını gösterir. Yapının işlevi ve inşa tarihi ile ilgili kesin bir tespit yapılamamaktadır, ancak Antiochus Sarayı ile arasındaki büyük benzerlik yakın tarihlerde inşa edilmiş olabileceklerini düşündürmektedir (Naumann ve Belting, 1966, s. 43). Naumann (1966, s. 44), yapının 'benzer bir formu daha uyumlu yansıtan' Antiochus Sarayı için bir model olduğunu belirtmektedir.

¹ Diğer yandan Bardrill (1997, s. 67) yapının Lausus Sarayı olamayacağını belirtmektedir.

İşlevi ile ilgili ilk hipotez, yapının İmparatoriçe Pulcheria'nın Mangan bölgesinde inşa ettirdiği bilinen Hodegetria Ayazması (5. yy.'ın ikinci yarısı) olabileceğidir (Diehl, 1923, s. 247; Demangel ve Mamboury, 1939, s. 110 vd.). Ancak daha sonraki yorumlar, yapının ilk işlevinin dini olmadığı şeklindedir. Schneider (1936, s. 90) yapının, Diehl'in sorguladığı ve ihtimal vermediği hamam işlevine sahip olduğunu belirtmekte, Müller-Wiener (2001, s. 42) ise yapının bölgedeki üç saraydan biri ile bağlantılı olma ihtimali üzerinde durmaktadır. Sadece bir hipotez olsa da, bu yapının, Pulcheria'nın inşa ettirdiği ayazma olma ihtimali ve yapım tekniklerinin saraydan daha geç dönemlere işaret etmesi, büyük olasılıkla Antiochus Sarayı'nı takip ettiğini göstermektedir.

Ayazma yapısı, merkezi planlı bir yapı ve önünde yer alan yarım daire planlı bir portikodan oluşmaktadır. 22,60 m çapındaki portikonun içinde on sütundan oluşan, yine yarım dairesel planlı 14,70 m. çapında bir kolonad bulunur. Yapıya, ekseninde yer aldığı portikodan girilir. Ana mekan yarım dairesel eksedralarla genişletilmiş bir altıgendir. Açıklık, karşılıklı duvarlar arasında 12,65 m., karşılıklı köşegenlerde ise 15,50 m.'dir. 7,20 m. uzunluğundaki duvarların içinde 6 m. çaplı yarım dairesel eksedralar bulunur. Bu yarım dairelerin uçları, eksedra derinlikleri 4 m. olacak şekilde doğrusal olarak 1 m. uzatılmıştır. Diğerleriyle aynı açıklığa sahip girişteki dikdörtgen planlı eksedranın derinliği 2,75 m.'dir. bu eksedraların her iki yanında çapları 2,20 m. olan yarım dairesel birer niş bulunur. Dışarıda, eksedraların arasına gelecek şekilde dairesel ve altıgen planlı odacıklar vardır ve bunlar eksedralara ana girişe yönelik birer kapıyla bağlanır. Girişin karşısında yer alan, 1,6 m. çaplı dairesel iki oda, merdiven holü görünümündedir. Altıgen odacıklar ise yaklaşık 1,5 m. kenar uzunluklarına sahiptir ve yapının çevresindeki başka mekanlara açılmaktadır. Bu nedenle yapının dış hatları düzgün olmayan bir çokgen görünümündedir. Yapım tekniği açısından, ele alınan iki rotundadan farklı olarak, tamamen tuğla duvarlara sahiptir. Sadece altıgenin köşelerinin alt kısımları taş bloklarla güçlendirilmiştir (Naumann, 1966, s. 43).

5. KARŞILAŞTIRMA

Antiochus Sarayı'nın mimarisi Roma mimarisinin çeşitli unsurlarını yansıtmakla birlikte, özellikle planlamada farklı düzeylerde özgün bir kompozisyon göze çarpmaktadır. Bu nedenle bu yapıda karşılaşılan mekan parçalarının kökenlerini oluşturabilecek yapı tipleri ayrı incelenmiş ve yapıyla biçimsel bağlantıları irdelenmiştir.

Saray, portikosu çevresine dizilmiş ve portiko açıklığına oranla küçük boyutlu yapılarıyla, 1.- 4. yy.'lar arasında çeşitli örnekleri görülen Roma villalarının yarım dairesel portikolarını ve buna bağlı *triclinium* ve *diatea*'dan oluşan yapısını andırmaktadır (Teting, Val Catena, Brioni villaları). Ancak bu şemayı gösteren tek saray yapısı olması dikkat çekici bir fark yaratır. Diğer yandan Antiochus Sarayı'nın mimarisinin izleri çeşitli açılardan yine bir saray yapısı olan Domus Augustana'da izlenebilir. Daha önce belirtildiği gibi Domus Augustana'nın Circus Maximus'a bakan eğrisel portikosu ve arkasında yer alan yapılar incelenen Roma villalarındaki düzenlemelerle benzeşmekteydi. Antiochus Sarayı'ndaki yapıların eksedralı, nişli mimarileri de bu portiko ile dolaylı olarak ilişkili üçlü oda grubuyla mekan düzeyinde bağlantı kurmaktadır.

Saray kompleksinin ve bunu oluşturan yapıların simetriyi gözetken bir anlayışla tasarlandıkları açıktır. Ancak saray yapılarında giriş cepheleri portikonun arka duvarıyla bağlanmış olsa da yapıların en azından geometrik bir ilişkiden bağımsız uzandıkları görülür. Her ne kadar yapılar birbirlerine bu duvar ile bağlanmış ve çeşitli düzeylerde hiyerarşik düzende dizilmiş olsa da, kurulan bağ sadece bu düzeyde kalmaktadır. Nitekim sarayı oluşturan tüm yapılar birbirlerinden farklı geometrilere sahiptir ve bu nedenle birbirinin arasında tanımlanamayan, adeta kullanışsız boşluklar kaldığı görülmektedir.

Roma mimarisinde merkezi planlı ya da incelenen eğrisel portikolu villalarda görülen, yapı ekseninden farklı konumlandırılmış mekanların çevresinde de kullanışsız boşlukların olduğu gözlenmektedir. Bu görünümün ilk önemli örneklerinden biri Domus Aurea'nın sekizgen odası çevresindeki üçgen hacimlerdir.

Bu durum farklı geometriye ya da yerleşimli bölümlerin bu görünümünün, dış mekana ortogonal planlama içinde kalacak şekilde yansıtılmamasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Antiochus Sarayı'nda benzer bir durumun farklı bir şekilde yansıtılması görülmektedir. Tümü birbirinden farklı geometrideki yapıların böyle bütünlük oluşturmaktan çok farklı yapılarını olabildiğince vurgulayacak şekilde dizilmeleri söz konusudur. Yapılar arasında kalan tanımsız boşlukların ise bu anlayışı destekleyecek şekilde yapıların tasarımındaki bu tutumun sonucu olarak ortaya çıkan uyumsuz duvarlar arasında kalan alanlar olduğu düşünülebilir.

Sarayın portikosu, sıradışı mimarisiyle incelenen örneklerden ayrılmaktadır. Yapı iki kademeli görünümüyle dikkat çekmektedir. Diğer yandan içiçe geçen kolonadların birbirinden farklı yapısı tüm bu görünümü daha özel kılar. Rekonstrüksiyon bölümünde belirtildiği gibi dış kolonad portikoya bağlı sütunlardan oluşmakta, içte yer alan ise bundan bağımsız serbest duran bir dizi görünümündedir. İncelenen portikolar içinde en geniş açıklığa (yak. 70 m.) sahip olmasına ve arkasında büyük boyutlu yapılar yer almasına karşın iki kademe sadece üç dar merdiven ile birbirine bağlanmaktadır. Kademeli portiko için başka örnekler görülse de böyle bir dolaşım şemasının benzeri yoktur. Podyum üzerinde yer alan portiko yapısının benzerlik gösterdiği bir yapı Lambaesis'teki Asklepios Tapınağı'nda bulunur. Ancak benzer bir şekilde podyum üzerinde yer alan bu tapınağın portikosunda tüm cephe boyunca basamaklar ulaşımı sağlarken, Antiochus Sarayı'nda, daha önce tanımlanan üç merdiven ile bağlandığı alt kademedan kopuk bir görünüm ortaya koyulmuştur.

Diğer yandan iç kolonadı oluşturan motivasyonu açıklamak daha zordur. Bu kolonad için, saray yapılarının tasarımı için öngörülen yaklaşımın burada da devam ettiği, portikonun ve alt kotta yer alan kolonadın kendi içinde tutarlı yapılarını korumak için bağımsız olarak konumlandırıldığı yorumu yapılabilir. Diğer yandan portikonun ele alınan örneklerden ayrılacak şekilde yarım daireden daha derin bir plana sahip olması da dikkat çekicidir. Bu biçimin sarayın ana yapısındaki niş ve eksedralarda da uygulanması, yapının tasarımında önemli bir nokta olduğunu göstermektedir.

Antiochus Sarayı'nın kabul salonu olduğu muhtemel ana yapısı¹ da plan şemasıyla benzerlerinden ayrılan bir mimariye sahiptir. Bu konuda ilk olarak ele alınması

¹ Hatta Lavin (1962, s. 20), ana yapıyı 'vurgulanmış triclinum' olarak tanımlamaktadır.

gereken bu mekanın geometrisidir. Roma mimarisinde çokgen yapıların hemen tümünün sekizgen planlı olduğu görülür. *Minerva Medica*'nın ongen ana mekanı gibi az sayıda farklı çokgenler görülse de, en azından kapalı bir hacim içeren benzer nitelikte altıgen bir yapı tespit edilememektedir¹. Yapı aynı zamanda çok az sayıda örneği görülen hexaconchus yapılar arasında altıgen planlı bir ana mekana sahip belki de tek hexaconchus olarak göze çarpmaktadır. Aynı dönemin diğer hexaconchusu olan Pretextatus mezarlığındaki yapı ise dairesel bir ana mekan içermektedir.

Ana yapının özellikle ilişkilendirildiği bir yapı *Minerva Medica*'dır. Antiochus Sarayı'nın dışarıya yönelik yarı açık dairesel odalarının bu bahçe yapısının eksedraları ile benzer bir tasarım anlayışına sahip olduğu düşünülmektedir (Naumann, 1966, s. 40). Her iki yapının da çokgen ana mekana sahip olması ve yonca yaprağı planlamaları, bu özel detay benzerliği ile birlikte *Minerva Medica*'nın sarayın ana mekanı için öncül bir tasarım olarak düşünülmesini sağlamıştır. Bu durumda, restitüsyon bölümünde de belirtildiği gibi, yapılar arasındaki benzerliğin sadece plan düzeyinde değil üst yapı kurgusunda da sürdüğünü düşünülebilir. Bu konuda kuşkusuz Antiochus Sarayı'nın ana yapısının hemen hemen tüm yönleriyle bir benzeri olan Hodegetria Ayazması da ele alınmalıdır. Ayazmanın, daha önce tanımlanan çevresindeki yapılara bağlı mimarisi ve özgün halinde portikosuz bir girişe sahip olması dışında sarayın ana yapısının daha küçük boyutlardaki bir benzeri olması, bu iki yapının arasında birinin diğerine model olması durumunu kesinleştirir. Naumann'ın ayazmanın mimarisinin daha sonra Antiochus Sarayı'nda uygulandığı düşüncesi olsa da, daha önce belirtildiği üzere saray yakın, ancak daha önceki bir tarihte inşa edildiği için, ayazmanın sadece bu yapının özel tasarımının bir takipçisi olduğu sonucuna ulaşılır.

Ana yapının çevresindeki yapılar buna oranla çok daha olağan bir mimariye sahiptir. Diğer yandan, odalarla çevrili bir rotunda ve bunu takip eden sekizgen yapıların ortaya koyduğu görünüm, hiyerarşik dizilimin yapı boyutlarının yanısıra giderek basitleşen plan şemalarına da yansıdığını göstermektedir. Ana yapının her iki

¹ Bağımsız merkezi planlı yapılar ya da kent içi mimari bağlamında altıgen şema bilindiği kadarıyla kullanılmamıştır. Altıgen plan Ostia limanı, Baalbek Jupiter Heliopolitanus Tapınağı'nın avlusu gibi büyük ölçekli özel yapılar dışında, Britannia'daki bazı konut yapılarının tricliniumlarında görülür. Ancak bu konutlar belirgin bir tip oluşturmaktan uzak taşra örnekleri olarak değerlendirilebilir.

yanında yer alan rotunda merkezli yapı grupları, merkezi planlı ana mekan ve çevresine dizili odalarla, yine benzer kurgulu fakat farklı geometride bir görünüme sahiptir. Sekizgen yapılar ise, 5. yy.'da sıkça görülen, kiliselerle bağlantılı mezar yapıları ya da vaftizhanelerin, yarım dairesel ve dikdörtgen nişlerle çevrili sekizgen planlı mimarisini anımsatmaktadır. Boyutları da bu yapıların genel çizgisine uyum sağlamaktadır.

Antiochus Sarayı'nda, portiko ve çevresine dizili yapıların yalnız başlarına tanımlı bir mimari oluşturmalarının ötesinde bütün olarak altıgen, sekizgen ve dairesel şemaların içiçe geçtiği kurguyla özgün bir tasarım ortaya koyduğu görülmektedir.

Antiochus Sarayı'nın altıgen mekanlı hexaconchus ana yapısının mimarisini yansıtan benzer yapılarla 6. yy.'dan itibaren Dalmatia kıyıları ve Armenia'da sıklıkla görülen *hexaconchus* ve *octaconchus* kiliseler arasında karşılaşılmaktadır (**Winfeld-Hansen, 1969, s. 90 vd.**).

6. SONUÇ

Antiochus Sarayı'nı oluşturan yapılar Roma mimarlığının geç cumhuriyet döneminden Tetrarch dönemine kadar ortaya koyduğu, geliştirdiği yapı tiplerinin mimarilerini yansıtmaktadır. Ancak bu yapıların biraraya gelme şekilleri ve özellikle ana yapının geometrisi Antiochus Sarayı'nın geç antik dönemin sıradışı yapıları arasında yer almasını sağlamaktadır.

Yapı grubunun merkeziliği en vurgulu tavır olarak göze çarpmaktadır. Yapıların, yarım dairesel bir portiko çevresinde ışımsal yerleşimi ana kurgudaki yaklaşımla, tüm yapıların kendi merkezilikleri bu tavrı sürdürmektedir. Bu sıradışı tutum sadece yerleşimle sınırlı kalmamakta, portikoyu çevreleyen yapıların geometrilerindeki seçim belki de daha vurgulu bir etken olarak dikkat çekmektedir. Yarım dairesel eksedralarla çevrili altıgen ana mekanın bir rotundayla devam etmesi ve sekizgen bir yapı ile sonlanması bu durumun özgünlüğünü belirtir.

Sarayın yarım dairesel portikosunun iki kademeli yapısı özellikle dolaşım şemasıyla dikkate değer bir görünümde. Ancak portiko ve avluyu asıl ilginç kılan özellik, dönem için olağan bir mimarisi olduğu düşünülen portiko ve kolonadının içinde bundan bağımsız ve dış mekanlarda görülmeyen bir yapıdaki ikinci bir sütun dizisinin yer almasıdır.

Ana yapının mimarisinde daha önce değinildiği üzere özel geometrisi yani altıgen ana mekan çevresinde geliştirilmiş planlama dikkat çekicidir. Ana yapıya öncül bir örnek olarak Roma'daki *Minerva Medica*'nın gösterilebileceği belirtilmişti. Her ne kadar bu yapının çokgen ana mekan başta olmak üzere pek çok açıdan saray ile bağlantısı olduğu düşünülse de buradaki ongen ana mekanın daireye yakınlığı Antiochus Sarayı'ndaki altıgen planın çok daha radikal bir tercih olduğunu gösterir. Diğer yandan sekizgen şemanın hemen hemen hiç dışına çıkmayan bir mimaride, altıgenliğin görkemli bir şekilde vurgulanması dikkat çekicidir. Nitekim sekizgen ve dairesel planlar yan yapıların planlamasında kullanılırken ana yapının altıgen olmasının tesadüf olamayacağı düşünülmelidir. Yapı, konumuyla da, Roma

topraklarında çoğunlukla Italia'da bulunan yonca yaprağı planlı yapılar arasında belki de en doğuda yer alan bir örnek olarak farklılık göstermektedir.

Sarayın Domus Augustana'da görülen çokgen odalar grubunun ve eğrisel portikonun bir araya geldiği bir görünüm sunduğu sonucu ise yapının mimarisi ve işlevinin Domus Augustana'yı işaret etmesi açısından önemli bir noktadır. Böylece tarihsel bağın mimari bir karşılık da bulduğu da düşünülebilir.

Sonuç olarak Antiochus Sarayı, geç antik dönemin mimari çeşitliliği içinde, özgün geometrik özellikleri ve kurgusuyla, en sıradışı yapılardan biri olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Bardrill, J.**, 1997. The Palace of Lausus and Nearby Monuments in Constantinople: A Topographical Study, *American Journal of Archeology*, **101**, 67-95.
- Boëthius, A.**, 1992. Etruscan and Early Roman Architecture, Yale University Press, New Haven and London.
- Crema, L.**, 1959. L'Architettura Romana, *Enciclopedia Classica, sezione III, vol. XII*, Turin.
- Demangel, R. – Mamboury, E.**, 1939. Le Quartier des Manges et la première région de Constantinople, *RechFranç en Turquie*, **2**, 81-111.
- Diehl, M. C.**, 1923. Les Fouilles du Corps d'Occupation Français a Constantinople, *Académie des Inscriptions et Belle-Lettres. Comptes rendus des séances de l'année*, 241-248.
- Duyuran, R.**, 1952. İstanbul Adalet Sarayı inşaat yerinde yapılan kazılar hakkında ilk rapor, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, **5**, 23-32.
- Duyuran, R.**, 1953. İstanbul Adalet Sarayı inşaat yerinde yapılan kazılar hakkında ikinci rapor, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, **6**, 21-27.
- Gnirs, A.**, 1915. Forschungen über antiken Villenbau in Südistrien, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, **8**, 99-158.
- Grabar, A.**, 1967. *Cahiers Archéologiques*, **17**, 251-254.
- Greatrex, G. and Bardrill J.**, 1996. Antiochus the Praepositus: A Persian Eunuch at the Court of Theodosius, *Dumbarton Oaks Papers*, **50**, 171-197.
- Hanson, John A.**, 1959. Roman Theater Temples, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Janin R.**, 1950. La Topographie de Constantinople Byzantine, Études et Découvertes, *Revue des Études Byzantines*, **8**, 197-199
- Janin R.**, 1965. Notes de Topographie et D'histoire, *Revue des Études Byzantines*, **23**, 252-263.
- Krautheimer, R.**, 1986. Early Christian and Byzantine Architecture, Yale University Press, New Haven and London.

- Lavin, I.**, 1962. The House of the Lord: Aspects of the Role of Palace Triclinia in the Architecture of Late Antiquity and the Early Middle Ages, *The Art Bulletin*, **44**, 1-27.
- Lugli, G.**, 1946. Scavo dell' « Albanum Pompei », *Notizie degli Scavi di antichità*, **7**, 60-83.
- Mamboury, E.**, 1951. *Les Fouilles Byzantines a Istanbul*, *Byzantion*, **21**, 431-433.
- MacDonald, W. L.**, 1982. *The Architecture of the Roman Empire*, Yale University Press, New Haven and London.
- Mango, C.**, 1985. *Byzantine Architecture*, Rizzoli International Publications Inc., New York.
- Müller-Wiener, W.**, 2001. *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Nash, E.**, 1962. *Bildlexikon zur Topographie des Antiken Rom*, Bd. 2, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen.
- Naumann, R.**, 1943. Das Martyrion der hl. Euphemia zu Istanbul, *Forschungen und Fortschritte*, **21/22**, 213-214.
- Naumann, R.**, 1965. Vorbericht über die Ausgrabungen zwischen Mese und Antiochos - Palast 1964 in Istanbul, *Istanbul Mitteilungen*, **15**, 135-148.
- Naumann, R.**, 1966. Der Antike Rundbau beim Myrelaion und der Palast Romanos 1. Lekapenos, *Istanbul Mitteilungen*, **16**, 199-216.
- Naumann, R. – Belting, H.**, 1966. Die Euphemia-Kirche am Hippodrom zu Istanbul und ihre Fresken, *Istanbul Forschungen*, **25**, Verlag Gebr. Mann, Berlin
- du Prey, P.**, 1994. *The villas of Pliny from antiquity to posterity*, University of Chicago Press, Chicago.
- Radt, W.**, 2002. Pergamon, Antik bir kentin tarihi ve yapıları. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Rakob, F.**, 1974. Das Quellenheiligtum in Zaghouan, *Mitteilungen des deutschen archaologischen Instituts, Römische Abteilung*, **81**, 41-89.
- Rasch, Jürgen J.**, 1993. *Das Mausoleum bei Tor de' Schiavi in Rom*, Philipp von Zabern, Mainz.

- Schneider, A. M.**, 1936. Byzanz. Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie der Stadt. Mit Beiträgen von W. Karnapp, *Istanbul Forschungen*, **8**.
- Schneider, A. M.**, 1941. Das Martyrion der hl. Euphemia beim Hipoddrom, *Archäologischer Anzeiger*, 295-318.
- Schneider, A. M.**, 1943. Grabung im Bereich des Euphemia-Martyrions zu Konstantinopel, *Archäologischer Anzeiger*, 295-318.
- Smith, E. B.**, 1956. Architectural Symbolism of Imperial Rome and the Middle Ages, Princeton University Press, New Jersey.
- Stierlin, H.**, 1996. The Roman Empire, Benedikt Taschen Verlag, Köln
- Ward-Perkins, J. B.**, 1958. "Notes on the Structure and Building Methods on Early Byzantine Architecture", *The great Palace of the Byzantine Emperors, Second Report*, ed. D. Talbot Rice, The University of St. Andrews Press, Edinburgh.
- Ward-Perkins, J. B.**, 1994. Roman Imperial Architecture, Yale University Press, New Haven and London.
- Ward-Perkins, J. B.**, 1988. Roman Architecture, Rizzoli International Publications Inc., New York.
- Winfeld-Hansen, H.**, 1969. L'hexaconque funéraire de l'area sub divo du cimetière de Prétextat à Rome, *Acta ad Archaeologiam et Artium Historiam Pertinentia*, **4**, 61-93.
- Yazıcıoğlu, L.**, 1987. Antiochos Sarayı-Euphemia Martyrionu Restitüsyon Denemeleri. *Türkiye Anıt Çevre Vakfı Dergisi*, **7**, 8-17.

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

Batu Bayülgen, orta öğrenimini Beşiktaş Atatürk Anadolu Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1996 yılında İ.T.Ü Mimarlık Bölümünü'ne girdi. 2001'deki mezuniyetinin ardından 2001-2002 yıllarında Cengiz Bektaş Mimarlık Bürosu, 2002-2004 yıllarında Arc Mimarlık ve 2004 yılında Mustafa Pehlivanoglu Mimarlık'ta çalıştı. Halen İ.T.Ü. Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi programında yüksek lisans öğrenimini sürdürmektedir.